

Sosiaali- ja terveysvaliokunta

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi

JOHDANTO

Vireilletulo

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 189/2022 vp): Asia on saapunut sosiaali- ja terveysvaliokuntaan mietinnön antamista varten. Asia on lisäksi lähetetty perustuslakivaliokuntaan ja lakivaliokuntaan lausunnon antamista varten.

Kansalaisaloite

Esityksen yhteydessä valiokunta on käsitellyt seuraavan kansalaisaloitteen:

- Kansalaisaloite KAA 6/2021 vp Oikeus olla — kansalaisaloite oikeudenmukaisemman translain puolesta

Lausunto

Asiasta on annettu seuraava lausunto:

- lakivaliokunta LaVL 29/2022 vp

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:

- hallitusneuvos Merituuli Mähkä, sosiaali- ja terveysministeriö
- neuvotteleva virkamies Maija Iles, sosiaali- ja terveysministeriö
- hallitussihteeri Sonja Jantunen, sosiaali- ja terveysministeriö
- ylilääkäri Tuula Kieseppä, sosiaali- ja terveysministeriö
- lainsäädäntöneuvos Elina Nyholm, oikeusministeriö
- lainsäädäntöneuvos Salla Silvola, oikeusministeriö
- ylitarkastaja Marjo Rantala, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto
- asessori Tuija Sundberg, Puolustusvoimat
- erityisasiantuntija Heidi Keskinen, Digi- ja väestötietovirasto
- henkikirjoittaja Kaisa Myrsky, Digi- ja väestötietovirasto
- professori Riittakerttu Kaltiala, Tampereen yliopisto
- kehittämisspäälikkö Satu Majlander, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL)
- johtava asiantuntija Reetta Siukola, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL)
- hallinnollinen ylilääkäri Päivi Miettinen, Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

- ylilääkäri Aino Mattila, Tampereen yliopistollinen sairaala, Trans-poliklinikka
- asiantuntija Matti Pihlajamaa, Amnesty International, Suomen osasto ry
- puheenjohtaja Kaisli Syrjänen, Intersukupuolisten ihmisoikeudet – ISIO ry
- varapuheenjohtaja Iris Vesala, LHB-Liitto ry
- johtava asiantuntija Anna Moring, Monimuotoiset perheet -verkosto
- puheenjohtaja Anne Ruusunen, Naisten rintama ry
- pääsihteeri Kerttu Tarjamo, Seta ry
- teologian maisteri Outi Huczkowski, Suomen ACC ry
- terveyspolitiikan asiantuntija Mervi Kattelus, Suomen Lääkäriliitto ry
- yhteiskuntasuhteiden asiantuntija Karoliina Ketola, Suomen Olympiakomitea ry
- psykiatrian erikoislääkäri Teemu Kärnä, Suomen Psykiatriyhdistys ry
- puheenjohtaja Jari Lipsanen, Suomen Psykologiliitto ry
- asiantuntija Valo Vesikauris, Trans ry
- puheenjohtaja Tanja von Knorring, Transfeminiinit ry
- hallituksen jäsen Katja Wongui, Translasten ja -nuorten perheet ry
- puheenjohtaja Kasper Kivistö, Trasek ry
- sosiologi Linda Hart
- professori Tapio Puolimatka
- aloitteen tekijöiden edustaja Valo Vesikauris

Valiokunta on saanut kirjalliset lausunnot:

- Ihmisoikeuskeskus
- lapsiasiavaltuutettu Elina Pekkarinen, Lapsiasiavaltuutetun toimisto
- vanhusasiavaltuutettu Päivi Topo, Vanhusasiavaltuutetun toimisto
- sisäministeriö
- valtiovarainministeriö
- tasa-arvovaltuutettu Jukka Maarianvaara, Tasa-arvovaltuutetun toimisto
- tietosuojavaltuutettu Anu Talus, Tietosuojavaltuutetun toimisto
- Lastensuojelun Keskusliitto ry
- Sateenkaariperheet ry
- Suomen Lastenlääkäriyhdistys ry
- Trasek ry
- Väestöliitto ry
- oikeustieteen tohtori Kristiina Kourros
- Rikosseuraamuslaitos
- Kirkkohallitus
- Opetushallitus

HALLITUKSEN ESITYS JA KANSALAISALOITE

Hallituksen esitys

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki sukupuolen vahvistamisesta. Lailla kumottaisiin laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. Lisäksi ehdotetaan muutettavaksi steriloimislakia, äitiysavustuslakia, kansaneläkelakia, lääketieteellisestä tutkimuksesta annettua lakia, raskauden

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

keskeyttämisestä annettua lakia, väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annettua lakia, kotikuntalakia, lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettua lakia, vanhemmuuslakia, rikoslakia, vankeuslakia sekä tutkintavankeuslakia. Esitys perustuu pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan.

Tavoitteena on vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta erottamalla sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista. Hakemus sukupuolen vahvistamisesta perustuisi henkilön omaan selvitykseen hänen sukupuolen kokemuksestaan.

Henkilön henkilökohtaista koskemattomuutta ja oikeutta yksityiselämään vahvistettaisiin poistamalla voimassa oleva vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä edellytyksenä sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle.

Henkilö voitaisiin vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen, on täysi-ikäinen ja on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

Sukupuolen vahvistamista koskevan hakemusmenettelyn tarkoituksena on varmistua siitä, että sukupuolen vahvistamista haetaan tietoon perustuen ja harkiten.

Esityksen mukaan henkilön vanhemmuusnimike voitaisiin muuttaa väestötietojärjestelmään vastaamaan vahvistetun sukupuolen mukaista nimikettä. Lisäksi esitetään muuhun lainsäädäntöön muutoksia, joiden tarkoitus on turvata lapsen oikeudellinen asema vanhemman vanhemmuusnimikkeen muutoksesta huolimatta. Lakeihin tehtäisiin myös uudistuksesta johtuvia teknisluonteisia muutoksia.

Ehdotetut lait on tarkoitettu tulemaan voimaan 1.1.2023. Vanhemmuusnimikkeen muuttamista koskevaa säännöstä sovellettaisiin kuitenkin vasta 1.1.2024.

Kansalaisaloite

Kansalaisaloitteen KAA 6/2021 vp tavoitteena on korjata transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin (563/2002) liittyviä ihmis- ja perusoikeuksien loukkauksia. Kansalaisaloitteessa ehdotetaan transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain nimikkeen muuttamista sukupuolen vahvistamisesta annetuksi laiksi. Lain sisältöä ehdotetaan muutettavaksi niin, että juridisen sukupuolen korjaaminen olisi jatkossa mahdollista ilmoitusmenettelyn kautta, eikä tämä menettely sisältäisi enää vaatimusta lääketieteellisestä diagnoosista eikä todistusta lisääntymiskyvyttömyydestä. Lisäksi aloitteessa esitetään sukupuoltaan juridisesti korjanneista ylläpidettävän tietokannan lakkauttamista. Lisäksi aloitteessa esitetään, että laki mahdollistaisi sukupuolen juridisen vahvistamisen porrastetusti myös alle 18-vuotiaille.

VALIOKUNNAN YLEISPERUSTELUT

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki sukupuolen vahvistamisesta ja muutettavaksi 12 muuta lakia. Esityksen tavoitteena on säätää itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamisesta pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelman mukaisesti. Tavoitteena on vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta erottamalla sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista.

Sukupuolen vahvistamisen edellytykset

Sukupuolen vahvistamista koskevan 1. lakiehdotuksen 1 §:n mukaan henkilö vahvistetaan kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen, on täysi-ikäinen ja on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa. Sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi ei siten ole asetettu nykyisessä laissa olevaa lääketieteellistä selvitystä, vaan sukupuolen vahvistamista koskeva hakemus perustuu henkilön omaan selvitykseen sukupuolen kokemuksestaan. Ehdotetussa säännöksessä ei myöskään enää ole voimassa olevaan lakiin sisältyvää vaatimusta lisääntymiskyvyttömyydestä.

Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen erottamista lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista on valiokunnan asiantuntijakuulemisissa kannatettu yleisesti, mutta on myös katsottu, että oikeudellisen sukupuolen muutoksen edellytyksenä tulisi jatkossakin olla lääketieteellinen selvitys.

Valiokunta pitää lakivaliokunnan tavoin perusteltuna, että sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista. Saadun selvityksen mukaan henkilön sukupuoli-identiteetti on yksilöllinen ja henkilökohtainen kokemus eikä sukupuoli-identiteetin tai sen pysyvyyden kokemukselle ole olemassa objektiivista mittaustapaa, eikä sitä voida sellaisenaan arvioida psykiatrin tai muun lääkärin tai viranomaisen toimesta oikeaksi tai vääräksi. Lääkärin tai viranomaisen ei siten ole mahdollista arvioida selvityksen todenperäisyyttä täysin luotettavasti. Lääketieteellinen tutkimusjakso on tarpeen esimerkiksi mahdollisten lääketieteellisten korjaushoitojen arvioimiseksi ja suunnittelemiseksi, mutta ei oman sukupuoli-identiteetin esittämiseksi. Hallituksen esityksen perusteluista (ks. HE, s. 22—36 ja 39—41) ilmenee, että sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen erottaminen lääketieteellisestä selvityksestä vastaa kansainvälistä ja kansallista ihmis- ja perusoikeussääntelyn sekä sen tulkintakäytännön kehitystä.

Sekä sosiaali- ja terveysvaliokunnan että lakivaliokunnan asiantuntijakuulemisissa lisääntymiskyvyttömyyttä koskevan vaatimuksen poistamista on kannatettu laajasti. Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää muutosta välttämättömänä. Myös tätä muutosta tukee edellä kuvattu perus- ja ihmisoikeussääntelyn tulkintakäytäntö sekä tavoite vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta. Hallituksen esityksen mukaan (s. 39) voimassa oleva lisääntymiskyvyttömyysvaatimus on erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomion valossa Suomea sitovien ihmisoikeusvelvoitteiden vastainen ja se on poistettava sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä. Suomi on saanut kansainvälisiltä ihmisoikeus- ja sopimusvalvontaelimiltä useita suosituksia lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamiseksi translaista. Myös eduskunnan apulaisoikeusasiamies on kiirehtinyt translain muuttamista siten, että siitä poistetaan lisääntymiskyvyttömyyden vaatimus sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä (EOAK/2842/2017).

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

Edellä esitettyyn viitaten sosiaali- ja terveysvaliokunta katsoo, että sukupuolen vahvistamista koskevan lainsäädännön uudistus on kiireellinen ja välttämätön. Valiokunta ehdottaa lakiehdotusten hyväksymistä jäljempänä todetuin muutoksin.

Hakemusmenettely

Ehdotetun 1. lakiehdotuksen 2 §:n mukaan sukupuolen vahvistamista koskeva hakemus on tehtävä kirjallisesti Digi- ja väestötietovirastolle. Digi- ja väestötietovirastolla on velvollisuus viipymättä antaa hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Hakijan on nämä tiedot saatuaan vahvistettava hakemuksensa, kuitenkin aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille. Jos hakija ei ole vahvistanut hakemusta viimeistään kuuden kuukauden kuluttua hakemuksen vireilletulosta, hakemus raukeaa.

Valiokunnan asiantuntijakuulemisissa ehdotetusta hakemusmenettelyä koskevasta sääntelystä on esitetty erisuuntaisia näkemyksiä. Ehdotetun hakemusmenettelyn ja siihen sisältyvän harkinta-ajan on yhtäältä katsottu rajoittavan itsemääräämisoikeuden toteutumista, minkä vuoksi niiden sijasta tulisi säätää ilmoitusmenettelystä sekä lyhentää harkinta-aikaa tai poistaa se kokonaan. Toisaalta on katsottu, että menettely on liian kevyt, ja korostettu sen varmistamista, että sukupuolen vahvistamista haakeva ymmärtää asian merkityksen.

Lakivaliokunnan tavoin sosiaali- ja terveysvaliokunta puoltaa hallituksen esityksessä ehdotettua hakemusmenettelyä ottaen huomioon, että kansainvälisten suositusten mukaan sukupuolen vahvistamisen tulisi olla nopea, läpinäkyvä ja saavutettava menettely. Samalla on kuitenkin oleellista pyrkiä eri keinoin varmistamaan, että sukupuolen vahvistamista haetaan tietoon perustuen ja harkiten, koska sukupuolen oikeudelliseen vahvistamiseen liittyy merkittäviä oikeusvaikutuksia. Siten, vaikka hakemusmenettelyn voidaan katsoa rajoittavan henkilön itsemääräämisoikeutta, tavoite varmistua siitä, että henkilö ymmärtää asian merkityksen ja vaikutukset, puoltaa ilmoitusmenettelyn sijaan hakemusmenettelyä samoin kuin viranomaisen informointivelvollisuudesta ja harkinta-ajasta säätämistä. Ehdotetun mukainen 30 päivän harkinta-aika mahdollistaa tietojen lähettämisen ja niihin perehtymisen myös silloin, kun henkilö asioi postitse. Näin voidaan varmistaa, että hakijalla on ollut tosiasiallinen mahdollisuus perehtyä saamaansa informaatioon.

Myös harkinta-ajan pituutta koskevat näkemykset ovat valiokunnan asiantuntijakuulemisissa jakaantuneet. Osa on pitänyt harkinta-aikaa liian pitkänä ja osa taas liian lyhyenä suhteessa esimerkiksi avioeron kuuden kuukauden harkinta-aikaan. Valiokunta pitää harkinta-ajan ehdotettua pituutta esityksen perustelujen valossa tarkoituksenmukaisena, mutta katsoo, että sen toimivuutta ja vaikutuksia on aiheellista jatkossa seurata samoin kuin hakemusmenettelyä kokonaisuudessaan. Myös riittävät resurssit hakemusten käsittelyyn tulee varmistaa.

Hallituksen esityksessä on arvioitu sukupuolen vahvistamisen helpottamisen voivan lisätä mahdollisuutta menettelyn väärinkäytöksille (s. 66). Hallituksen esityksessä ei ole rajoitettu, kuinka usein sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen voi tehdä. Näin ollen sukupuolen vahvistamisen voisi tehdä esimerkiksi useamman kerran vuodessa. Väärinkäytösmahdollisuuksien rajoittamiseksi valiokunta ehdottaa jäljempänä yksityiskohtaisissa perusteluissa tarkemmin kuvattulla tavalla, että 1. lakiehdotuksen 2 §:ään lisätään uusi 5 momentti, jonka mukaan hakemuksen sukupuolen vahvistamisesta voi tehdä vain kerran vuodessa.

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

Oikeusvaikutukset vanhemmuuteen ja vanhemmuusnimikkeen muuttaminen

Ehdotetun sukupuolen vahvistamista koskevan lain 4 § sisältää säännökset vanhemmuuden toteamista ja vahvistamista koskevien säännösten soveltamisesta sukupuolensa vahvistaneeseen henkilöön. Lakiehdotuksen 4 §:n 1 momentin mukaan vanhemmuuslain (775/2022) 3 §:ssä tarkoitetun aviomiehen isyys todetaan lapsen syntymän hetkellä väestötietojärjestelmään merkityn sukupuolen perusteella. Tämä merkitsee sitä, että jos lapsen synnyttäneen äidin aviopuoliso on lapsen syntymän hetkellä oikeudelliselta sukupuoleltaan mies, hänet vahvistetaan lapsen isäksi.

Ehdotetun 4 §:n 2 momentin mukaan vanhemmuuslain 2 §:ää sovelletaan äitiyden toteamiseen ja mainitun lain 4 §:n 2 momenttia isyyden vahvistamiseen sukupuolen vahvistamisesta riippumatta. Säännös merkitsee ensinnäkin sitä, että lapsen synnyttänyt henkilö on lapsen äiti riippumatta henkilön oikeudellisesta sukupuolesta. Lisäksi se merkitsee, että lapsen siittänyt henkilö tai henkilö, jonka siittiötä on käytetty äidin hedelmöittämiseen muulla tavoin kuin siittämällä, on lapsen isä riippumatta henkilön oikeudellisesta sukupuolesta.

Lisäksi ehdotetun 4 §:n 3 momentissa säädetään vanhemmuuslain 4 §:n 3 momentissa ja 5 §:n 1 momentissa tarkoitettuun hedelmöityshoitosuostumukseen perustuvan vanhemmuuden vahvistamisesta.

Lakiehdotuksen 4 §:n sääntely on laadittu siten, että oikeusvaikutukset vanhemmuuteen ja vanhemmuusnimikkeet pohjautuvat vanhemmuuslain edellä kuvattuun sääntelyyn. Vanhemmuusnimike voidaan kuitenkin ehdotetun 5 §:n mukaan muuttaa vastaamaan vahvistettua sukupuolta. Tällaisen hakemuksen voi tehdä samalla, kun hakee sukupuolen vahvistamista, tai sukupuolen vahvistamisen jälkeen. Kun vanhemmuusnimike muutetaan, Digi- ja väestötietoviraston on lähetettävä siitä ilmoitus hakijan alaikäisten lasten huoltajille.

Valiokunnan asiantuntijakuulemisissa on tuotu esiin myös näkemyksiä, joiden mukaan vanhemmuusmerkintöjen tulisi määräytyä vahvistetun sukupuolen mukaisesti. Tässä yhteydessä nostettiin esiin myös yksityisyyden suojaan liittyvä huoli siitä, että väestötietojärjestelmään jää näkyviin tietoja, jotka paljastavat vanhemman transtaustan.

Valiokunta pitää perusteltuna hallituksen esityksen mukaista ratkaisua, jossa vanhemmuus määräytyy lähtökohtaisesti vanhemmuuslain mukaisesti ja vanhemmuusnimikettä on myöhemmin mahdollista muuttaa. Esityksen mukaan alkuperäiset lapsen ja vanhemman perheoikeudellista asemaa koskevat tiedot, jotka kuvaavat vanhemmuuslain mukaan määräytynyttä vanhemmuutta, esitetään säilytettäväksi väestötietojärjestelmässä, koska osa viranomaisista (esimerkiksi Kela, julkinen terveydenhuolto ja lastenvalvojat sekä tuomioistuimet) tarvitsee jatkossakin kyseisiä tarkkoja perheoikeudellisia tietoja. Osalle tietoja vastaanottavista tahoista riittää kuitenkin vain vanhemmuusnimikettä koskeva tieto.

Valiokunta pitää erittäin tärkeänä, että vanhemmuusnimikettä on mahdollista muuttaa. Ehdotettu sääntely korostaa myös tältä osin henkilön itsemääräämisoikeutta. Lisäksi yksityisyyden suojan näkökulmasta ehdotettu muuttamismahdollisuus on perusteltu, koska vanhemmuusnimikkeen muuttamisen myötä vanhemman transtausta ei ilmene lapsen päivittäisiä asioita hoitaessa. Valiokunta pitää tärkeänä myös sitä, että hakemusmenettely on joustava siten, että hakemus voidaan

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

tehdä joko sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen yhteydessä tai erikseen sen jälkeen. Tämä tukee eri vaiheissa mahdollisuuksia asiaan liittyvään harkintaan ja perheenjäsenten välisiin keskusteluihin ennen vanhemmuusnimikkeen muuttamista.

Valiokunta korostaa, että tiedot, joista käy ilmi sukupuolen vahvistaminen, ovat arkaluonteisia, minkä vuoksi niitä tulee luovuttaa vain tarkoin rajatuissa tapauksissa niitä tarvitseville tahoille. Valiokunta pitää tärkeänä, että aiemman vanhemmuusnimikettä koskevan tiedon luovuttamista on tiedon arkaluonteisuudesta johtuen esityksessä rajattu siten, että se ehdotetaan lisättäväksi Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain 40 §:ssä säädettyihin luovutusrajauksien alaisiin tietoihin (7. lakiehdotus).

Vanhemmuusnimikkeen muuttamista koskeva siirtymäaika

Esityksen mukaan vanhemmuusnimikkeen muuttamista koskevaa 5 §:ää sovellettaisiin vasta 1.1.2024. Muutos vanhemmuusnimikkeeseen tehdään väestötietojärjestelmään. Väestötietojärjestelmästä vanhemmuutta kuvaava tieto lähetetään edelleen väestötietojärjestelmän tietopalvelua saaville organisaatioille. Vanhemmuusnimikkeen muuttaminen edellyttää, että Digi- ja väestötietovirasto muuttaa omia väestörekisteritietoja tallentavia sovelluksiaan sekä tietojen ilmoittamisrajapintoja. Digi- ja väestötietoviraston on hallituksen esityksessä (s. 105) arvioitu tarvitsevan yhden vuoden järjestelmämuutoksien tekemiseen.

Saadun selvityksen mukaan väestötietojärjestelmästä tietoa vastaanottavat tahot eroavat toisistaan siinä, miten tiedonsaanti väestötietojärjestelmästä on ratkaistu. Tietosisällön käyttöönoton edellyttämien muutosten laajuus ja muutosten kustannukset riippuisivat kunkin organisaation tietojärjestelmästä. Esityksen perustelujen mukaan (s. 63) osassa organisaatioita uuden vanhemmuusnimikettä koskevan tietosisällön käyttöönotto olisi mahdollista ilman tietojärjestelmämuutoksia tai niistä aiheutuvia kustannuksia. Muissa organisaatioissa tietosisällön käyttöönotto jäisi sen varaan, muuttavatko organisaatiot tietojärjestelmiään tai niiden ja väestötietojärjestelmän välisiä rajapintoja. Tietoa vastaanottavat tahot eroavat toisistaan myös siltä osin, kuinka tarkkaa tietoa lapsen ja vanhemman perheoikeudellisesta asemasta ne tarvitsevat. Perustelujen mukaan tietosisällön käyttöönottoon ei velvoitettaisi, eikä sille asetettaisi määräaikaa (s. 63). Näin ollen käyttöönotto olisi perustelujen mukaan tarkoituksenmukaista ja kustannustehokkainta toteuttaen uusien tietojärjestelmien käyttöönoton tai muiden laajempien tiedonhallinnallisten uudistusten yhteydessä.

Valiokunnan asiantuntijakuulemisissa on tuotu esiin huoli siitä, että ehdotettu vuoden siirtymäaika voi olla liian lyhyt osalle niistä tahoista, jotka vastaanottavat väestötietojärjestelmästä tietoa. Ongelmallisena tämä näyttäytyisi niiden toimijoiden kohdalla, jotka eivät vielä 1.1.2024 alkaen pysty käsittelemään vanhemmuusnimiketietoja, mutta eivät ole oikeutettuja laajempiin perheoikeudellista asemaa koskeviin tietoihin. Siirtymäaikaa on siksi ehdotettu pidennettäväksi vuoden 2025 alkuun.

Valiokunta ei kuitenkaan ehdota siirtymäajan pidentämistä vuoden 2025 alkuun, koska vanhemmuusnimikkeen muuttamisen mahdollisuus on sukupuolensa vahvistaneen henkilön itsemääräämisoikeuden sekä yksityisyyden suojan näkökulmasta erittäin tärkeä oikeus, eikä sitä koskevan siirtymäajan siten tulisi olla kohtuuttoman pitkä. Valiokunta korostaa yksityisyyden suojaa suh-

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

teessa näihin arkaluonteisiin henkilötietoihin ja toteaa, että luovutettavien tietojen käyttötarkoituksidonnaisuuden sekä tietojen minimointiperiaatteen mukaisesti väestötietojärjestelmästä voidaan luovuttaa jatkossa ainoastaan vanhemmuusnimiketieto tilanteissa, joissa laajempia perheoikeudellista asemaa kuvaavia tietoja ei tarvita. Digi- ja väestötietoviraston on siten huomioitava tietojen luovuttamisrajoitukset tietojen luovutuksessa. Valiokunta toteaa, että näin ollen myös tietoja vastaanottavien tahojen on toteutettava tarvittavat muutokset tietojärjestelmiinsä vastaavassa siirtymäajassa kuin tietoja luovuttava Digi- ja väestötietovirasto, jotta ne voivat vastaanottaa kyseessä olevia tietoja.

Valiokunta kuitenkin toteaa, että koska ehdotettu sukupuolen vahvistamista koskeva lainsäädännön kokonaisuus ei eduskuntakäsittelyn ajankohta huomioden tule voimaan 1.1.2023, kuten hallituksen esityksessä on esitetty, on esityksessä ehdotettua yhden vuoden siirtymäajan takarajaa tarpeen vastaavasti pidentää. Näin ollen valiokunta ehdottaa, että 1. lakiehdotuksen 5 §:ää sovelletaan 1.3.2024 alkaen.

Valiokunta painottaa, että valtioneuvoston on seurattava tarkoin uudistuksen toimeenpanoa myös vanhemmuustiedon muuttamisen ja siihen liittyvän tietojen käsittelyn sekä siirtymäsääntelyn osalta ja valmisteltava tarvittaessa säädösmuutokset.

Alaikäisten asema

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että sukupuolen vahvistaminen olisi mahdollista 18 vuotta täyttäneille henkilöille (1. lakiehdotuksen 1 §). Täysi-ikäisyyttä koskeva edellytys ei muuta nykyistä oikeustilaa, sillä alaikäisillä henkilöillä ei voimassa olevan lain mukaan ole mahdollisuutta vahvistaa oikeudellisesti sukupuoltaan. Kansalaisaloitteessa ei sen sijaan ehdoteta ikärajaa sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle, mutta alle 15-vuotiaan sukupuolen vahvistaminen edellyttäisi huoltajan suostumusta.

Sosiaali- ja terveysvaliokunnan asiantuntijakuulemisessa on tuotu laajasti esille esitetyn ikärajan ongelmallisuus ja edellytetty jatkovalmistelun käynnistämistä sen osalta pikaisesti. Täysi-ikäisyysvaatimuksen katsotaan heikentävän transsukupuolisten lasten ja nuorten asemaa sekä itsemääräämisoikeutta. Useiden lausuntojen mukaan juridisen sukupuolen korjaamisen mahdollistaminen jo ennen täysi-ikäisyyttä vaikuttaisi myönteisesti transsukupuolisten lasten ja nuorten hyvinvointiin ja turvallisuuteen. Lisäksi tuotiin esille, että esitetty ikäraja on ristiriitainen nykyisen sukupuolidysforian hoitopolun kanssa, koska hoitopolku mahdollistaa hormonihoitojen aloittamisen alle 18-vuotiaalle, jos nuorisopsykiatrit vahvistavat transsukupuolisuusdiagnoosin. Toisaalta osassa asiantuntijalausunnoissa esitettyä ikärajaa on pidetty tarkoituksenmukaisena kehitysvaikeiden nuorten identiteettikehityksen keskeneräisyyden vuoksi.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää myönteisenä, että esityksen valmistelun yhteydessä on tehty kattava lapsivaikutusten arviointi (Koulu Sanna: Selvitys sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevan sääntelyn vaikutuksista lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen, 11.2.2022). Selvityksen mukaan sukupuoli-identiteettiä on pidettävä olennaisena osana yksilön itsemääräämisoikeutta sekä yksityiselämän suojaa ja sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen mahdollisuus liittyy keskeisesti itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, hyvinvoinnin parantamiseen sekä syrjimättömyyteen. Selvityksen loppupäätelmien mukaan lapsen itsemääräämisoikeutta

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

keuden kunnioittaminen antaa aihetta harkita vakavasti sääntelymallia, jossa myös alle 18-vuotiaat henkilöt voisivat hakea juridisen sukupuolen vahvistamista.

Hallituksen esityksen perusteluissa (s. 72) tunnistetaan, että lainsäädännössä asetettu ikäraja vaikuttaa olennaisesti lapsen oikeuksiin. Esityksen mukaan tutkimusnäyttö osoittaa, että sukupuoliristiriidan kokemus voi alkaa hyvinkin aikaisin, ja vaikka sukupuoliristiriita ei jatkuisi aikuisuuteen, sen kanssa eläminen voi merkittävästi heikentää yksilön hyvinvointia ja altistaa syrjiville käytännöille. Sosiaalinen transitio ja sitä tukeva sukupuolen vahvistaminen parantavat esityksen perustelujen mukaan hyvinvointia ja vähentävät syrjintää. Toisaalta juuri sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen merkityksestä lasten ja nuorten hyvinvoinnille, irrotettuna sosiaalisesta transitiosta ja ympäristön tuesta taikka sukupuoliristiriidan lääketieteellisistä hoidoista ei esityksen perustelujen mukaan ole tutkittua tietoa. Hallituksen esityksen mukaan henkilön sukupuolinen identiteetti saattaa kehittyä varsin pitkään, ja siinä saattaa tapahtua muutoksia. Esityksessä todetaan tutkimuksen myös osoittavan, että on mahdollista, että transitio takaisin aiempaan sukupuolirooliin saattaa muodostua raskaaksi lapselle.

Esityksessä (s. 72) myös tunnistetaan, että vahvistamiselle asetetun ikärajan vuoksi esityksen arvioitujen myönteiset vaikutukset eivät toteutuisi sellaisenaan alaikäisten osalta. Vaikka oikeudellinen sukupuolimerkintä ei yksinään ratkaisisi sukupuoliristiriitään liittyviä ongelmia, se voisi esityksen mukaan auttaa lieventämään haitallisia vaikutuksia sekä tukemaan hakeutumista koulutukseen ja työhön, kun esimerkiksi henkilöllisyyttä ilmentävät asiakirjat vastaavat omaa sukupuoli-identiteettiä. Esityksen mukaan ikärajalla kuitenkin vältettäisiin sukupuolen vahvistamisen haitalliset vaikutukset siltä osin kuin sukupuolen vahvistamisen ja siihen liittyvän menettelyn katsotaan olevan identiteettikehityksen kannalta haitallista.

Perustuslakivaliokunta on lausunnossaan (PeVL 77/2022 vp) arvioinut ikärajaa koskevaa sääntelyä perustuslain 6 §:n kannalta. Perustuslain 6 §:n 1 momentin yleistä yhdenvertaisuussäännöstä täydentävän 6 §:n 2 momentin mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Perustuslain 6 §:n 3 momentin säännös lasten kohtelusta tasa-arvoisesti yksilöinä ja oikeudesta saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystasoaan vastaavasti sisältää sekin ajatuksen tarpeesta ottaa huomioon lapsen kehitykseen liittyvät seikat.

Perustuslakivaliokunnan lausunnon (PeVL 77/2022 vp, kappale 10) mukaan hallituksen esityksessä esitetyt perusteet ja perustuslakivaliokunnan saamassa muussa selvityksessä tutkimustiedon puutteellisuudesta esitetty huomioon ottaen ehdotetulle sääntelylle on hyväksyttävä peruste, eikä sääntely muodostu ongelmalliseksi perustuslain 6 §:n 2 momentin kannalta. Ehdotettu yhteiskunnan arvovalintoja heijasteleva ikään perustuva erottelu mahtuu lausunnon mukaan perustuslakivaliokunnan tulkintakäytäntöön lainsäätäjän harkintavallan rajoista (vrt. PeVL 16/2006 vp, s. 2/II, PeVL 59/2002 vp, s. 3/I).

Perustuslakivaliokunta kiinnittää kuitenkin lausunnossaan (PeVL 77/2022 vp, kappale 11) huomiota perustuslain 6 §:n 3 momenttiin, jonka mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Alaikäisten sulkeminen kokonaan sukupuolen vahvistamisen ulkopuolelle merkitsee käytännössä sitä,

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

että perustuslain 6 §:n 3 momentissa edellytetty lasten mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti ei välttämättä toteudu. Lausunnon mukaan lasten perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaisten vaikutusmahdollisuuksien kannalta perustellumpaa saattaisi olla, ettei laissa olisi ehdotonta ikärajaa sukupuolen vahvistamiselle.

Perustuslakivaliokunta (PeVL 77/2022 vp, kappale 12) korostaa lausunnossaan tarvetta seurata tiiviisti tutkimustiedon kehittymistä ja ryhtyä sen perusteella tarpeellisiin lainsäädäntötoimiin. Sekä perustuslakivaliokunta että lakivaliokunta (LaVL 29/2022 vp, s. 5) toteavat lausunnoissaan, että ehdottomasta ikärajasta luopuminen sukupuolen vahvistamisen osalta edellyttää perusteellista selvittämistä ja sääntelyvaihtoehtojen pohdintaa. Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää tärkeänä, että selvitys transsukupuolisten lasten ja nuorten itsemääräämisoikeuden edistämisestä sukupuolen vahvistamisessa sekä tarvittavista lainsäädäntömuutoksista käynnistetään mahdollisimman pikaisesti, ja ehdottaa asiasta lausumaa. (*Valiokunnan lausumaehdotus 1*)

Valiokunnan asiantuntijakuulemisessa nostettiin esille myös intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeus ja heidän koskemattomuutensa turvaamista lainsäädännöllä pidettiin tärkeänä. Lausunnoissa tuotiin esille, että Suomi on saanut marraskuussa 2022 intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi useita suosituksia YK:n ihmisoikeusneuvoston yleismaailmallisessa määräaikaistarkastelussa. Myös YK:n lapsen oikeuksien komitea on pyytänyt Suomea raportoimaan toimistaan intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden turvaamiseksi lainsäädännössä. Valiokunnan sosiaali- ja terveysministeriöltä saaman tiedon mukaan ministeriössä on valmisteltu erikseen ehdotukset intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi. Lakivaliokunnan (LaVL 29/2022 vp, s. 11) tavoin sosiaali- ja terveysvaliokunta kiihottaa ehdotusten jatkokäsittelyä.

Sukupuolen vahvistamisen vaikutukset asevelvollisuuteen ja reservissä olemiseen

Sukupuolen vahvistamista koskevan lakiehdotuksen 3 §:n 1 momentin mukaan lain mukaisesti vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä. Säädoskohtaisissa perusteluissa (s. 92) esimerkkinä tällaisesta tilanteesta nostetaan esille asevelvollisuuslain soveltaminen.

Asevelvollisuuslain 2 §:n 1 momentin mukaan jokainen miespuolinen Suomen kansalainen on asevelvollinen sen vuoden alusta, jona hän täyttää 18 vuotta, sen vuoden loppuun, jona hän täyttää 60 vuotta. Asevelvollisuuslain 13 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan asepalvelukseen kutsunnanalainen on miespuolinen henkilö, joka kutsuntavuonna täyttää 18 vuotta tai joka on jäänyt edellisiin kutsuntoihin saapumatta, jollei hänen palveluskelpoisuudestaan ole vielä erikseen tehty päätöstä eikä hän ole täyttänyt tai sinä vuonna täytä 30 vuotta. Kutsunnanalaisuus määräytyy väestötietojärjestelmään merkityn sukupuolen mukaan, ja siten myös kutsunnanalaisuudessa henkilön sukupuolena pidetään henkilön mahdollisesti vahvistettua sukupuolta.

Hallituksen esityksen perustelujen mukaan, kun henkilö vahvistaa sukupuolensa toiseksi, on lähtökohtaisesti perusteltua soveltaa häneen hänen vahvistetun sukupuolensa mukaista sääntelyä, koska henkilö nimenomaan haluaa tulla tunnustetuksi oman sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Näin ollen sukupuolensa mieheksi vahvistaneeseen tulee esimerkiksi soveltaa asevelvollisuuslakia ja puolestaan miehestä naiseksi vahvistaneeseen henkilöön ei sovelleta asevelvollisuusla-

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

kia. Sukupuolen vahvistamismenettelyä voi siten periaatteessa käyttää väärin tarkoituksiin esimerkiksi asevelvollisuuden välttämiseen, ja hallituksen esityksessä (s. 66) on tunnistettu tällaisen väärinkäytösten mahdollisuuden olemassaolo.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta korostaa, että pelkkä väärinkäytösten mahdollisuus ei kuitenkaan ole syy jättää lakia säätämättä, ja hallituksen esityksessä (s. 66) on arvioitu, että ehdotetun lain vaikutukset sääntelyn kohderyhmälle ovat huomattavia verrattuna sen mahdollisiin kielteisiin vaikutuksiin. Valiokunta myös painottaa, että lakiehdotukseen sisältyvä hakemusmenettely varmistaa osaltaan, että sukupuolen vahvistamista haetaan harkiten ja vilpittömin tarkoituksin. Sukupuolen vahvistamista koskevan lain käyttäminen asevelvollisuuden välttämiseen vaikeuttaa myös se, että väestötiedoissa miehen olisi pysyttävä naisena 18-vuotiaasta 29-vuotiaaksi asevelvollisuuden välttääkseen, koska jos henkilö vahvistaa sukupuolensa mieheksi 18 ja 29 ikävuoden välillä, hän on kutsunnaalainen ja hänet kutsutaan tarkastukseen, jossa hänen palveluskelpoisuutensa arvioidaan.

Valiokunnan asiantuntijakuulemisessa nostettiin esille myös reserviläisstatuksen säilyminen niissä tapauksissa, joissa henkilö haluaa olla reservissä, sukupuolen vahvistaminen naiseksi tapahtuu vasta reservissä oloaikana ja asepalvelus on suoritettu miehenä. Näissä tilanteissa hallituksen esityksen lähtökohta siitä, että henkilöön sovelletaan lähtökohtaisesti hänen vahvistetun sukupuolensa mukaista sääntelyä, voi muodostua ongelmalliseksi, koska sen kategorinen soveltaminen voisi johtaa yksilön tahdon vastaiseen lopputulokseen. Valiokunta pitää tärkeänä, että asepalveluksen miehenä suorittaneilla on mahdollisuus niin halutessaan säilyttää reserviläisstatus sukupuolen vaihtamisesta huolimatta. Valiokunta toteaa, että voimassa olevaan lakiin sisältyvä mahdollinen tulkintaepäselvyys siitä, onko reserviläisstatus näissä tilanteissa mahdollista säilyttää, tulee arvioida ja tarvittaessa poistaa asevelvollisuuslain ja naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta annetun lain muutosten yhteydessä.

Vankien ja tutkintavankien sijoittaminen

Esityksessä ehdotetaan sukupuolen vahvistamista koskevan sääntelyn huomioimista vankeus- ja tutkintavankeuslaissa siten, että lakeihin lisätään säännökset sukupuolensa toiseksi vahvistaneen henkilön osastosijoittelusta (12. ja 13. lakiehdotus). Ehdotetun pääsäännön mukaan osastosijoittelu tehdään henkilön vahvistetun sukupuolen mukaan. Tästä voidaan kuitenkin poiketa, jos se on välttämätöntä sukupuolensa vahvistaneen tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. Sukupuolen mukaisesta sijoittamisesta poikkeamisesta päättää ehdotetun sääntelyn mukaan asiakasarvioinnin yksikön yksikönpäällikkö tai muu Rikosseuraamuslaitoksen työjärjestyksessä määrätty asiakasarvioinnin yksikön virkamies, ja päätöksestä on muutoksenhakuoikeus.

Lakivaliokunta (LaVL 29/2022 vp, s. 16) pitää vankeus- ja tutkintavankeuslain täydentämistä ehdotetuilla säännöksillä tärkeänä ja nykytilaa selkeyttävänä. Ehdotettu poikkeamismahdollisuus osastosijoittelusta on lakivaliokunnan mukaan perusteltu väärinkäytösmahdollisuuksien varalle. Lakivaliokunta pitää perusteltuna, että poikkeamisen kynnys on asetettu välttämättömyysedellytyksellä korkealle ja että päätösvalta on tavanomaista osastosijoittelua korkeammalla, koska kyse on vangin itsemääräämisoikeuden kannalta merkittävästä päätöksestä.

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

Lakivaliokunta (LaVL 29/2022 vp, s. 17) toteaa, että vankeus- ja tutkintavankeuslain muutosten toimivuutta ja vaikutuksia tulee jatkossa seurata ja ottaa lainmuutokset huomioon Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön koulutuksessa. Lisäksi lakivaliokunta pitää tärkeänä, että sukupuolensa oikeudellisesti vahvistaneet vangit huomioidaan toiminnan järjestämisessä ja kohtelussa, kuten muutkin erityisryhmät. Perustuslakivaliokunta kiinnittää lakivaliokunnan tavoin huomiota siihen, että vankeus- ja tutkintavankeuslain muutosten toimivuutta ja vaikutuksia tulee jatkossa seurata (PeVL 77/2022 vp, kappale 14). Perustuslakivaliokunta korostaa lisäksi, että sääntelyn toimeenpanon ei pidä johtaa sen kohderyhmän ulkopuolisten henkilöiden perusoikeussuojan tason heikkenemiseen. Sosiaali- ja terveysvaliokunta yhtyy vangin tai tutkintavangin sijoittamisen osalta perustuslakivaliokunnan ja lakivaliokunnan lausunnoissaan esittämään ja korostaa lainmuutosten toimivuuden arvioinnin sekä vaikutusten seurannan tärkeyttä.

Kansalaisaloite

Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää edellä esitetyin perustein tarkoituksenmukaisena, että sukupuolen vahvistamisesta säädetään hallituksen esityksessä ehdotetulla sääntelyllä valiokunnan esittämin muutoksin. Valiokunta ehdottaa siten kansalaisaloitteen KAA 6/2020 vp hylkäämistä.

VALIOKUNNAN YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Lakiehdotus sukupuolen vahvistamisesta

2 §. Hakemus ja sen käsittely. Valiokunta ehdottaa sukupuolen vahvistamiseen liittyvien väärinkäytösmahdollisuuksien rajoittamiseksi, että pykälään lisätään uusi 5 momentti, jonka mukaan uuden hakemuksen sukupuolen vahvistamiseksi voi tehdä aikaisintaan, kun yksi vuosi on kulunut edellisestä sukupuolen vahvistamisesta. Säännöksessä mahdollistetaan kuitenkin uusi hakemus sukupuolen vahvistamiseksi aiemmin, jos uuden hakemuksen tekemiselle on erityisen painava syy. Tällainen erityisen painava syy voi liittyä esimerkiksi hakijan terveydentilaan.

Lakiehdotuksen 5 momentti siirtyy 6 momentiksi.

3 §. Sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutukset. Pykälän 3 momentissa ehdotetaan säädettäväksi siitä, miten hedelmöityshoidoista annettua lakia ja lakia oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta tulee soveltaa, kun henkilön sukupuoli on vahvistettu. Lakivaliokunnan lausunnon (LaVL 79/2022 vp, s. 8) mukaan momentin sanamuoto on monimutkainen ottaen huomioon, että lainkohdassa on tarkoitus säätää siitä, että hoidettavaa tai tutkittavaa henkilöä on säännöksessä tarkoitetuissa tapauksissa pääsäännöstä poiketen kohdeltava syntymässä määritellyn sukupuolensa mukaisesti. Lakivaliokunta myös toteaa, ettei oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta annettu laki sisällä naista nimenomaisesti koskevia säännöksiä. Sosiaali- ja terveysvaliokunta ehdottaa momentin sanamuotoa selkeytettäväksi lakivaliokunnan lausunnon (LaVL 79/2022 vp, s. 8) mukaisesti niin, että momentissa mainittuja lakeja sovellettaessa henkilön sukupuolena pidetään henkilön syntymässä määriteltyä sukupuolta.

8 §. Voimaantulo. Edellä yleisperusteluissa todetuilla perusteluilla valiokunta ehdottaa, että 5 §:ää sovelletaan 1.3.2024 alkaen.

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

7. Laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain muuttamisesta

Johtolause. Valiokunta ehdottaa teknistä korjausta johtolauseeseen.

40 §. Sukupuolen vahvistamista koskevan tiedon luovuttamisen rajoitukset. Valiokunta ehdottaa, että pykälän 1 momenttiin tehdään hallituksen esityksessä HE 132/2022 vp ehdotettu terminologinen muutos, jossa sana transseksuaali korvataan sanalla henkilö.

Voimaantulosäännös. Hallituksen esityksen mukaan ehdotettu muutos, joka koskee väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain 13 §:n 1 momentin 8 kohtaa, tulee voimaan 1.1.2023. Valiokunnan sosiaali- ja terveysministeriöltä saaman selvityksen mukaan säännöksen on järjestelmämuutoksille tarvittavan ajan vuoksi tultava voimaan myöhemmin, jotta ne tulevat voimaan samaan aikaan kuin sukupuolen vahvistamisesta annettavaan lakiin ehdotettua 5 §:ää aletaan soveltaa. Myös ehdotetun lain 40 §:n on selvityksen mukaan tarkoituksenmukaista tulla voimaan samana ajankohtana. Tämän johdosta sosiaali- ja terveysvaliokunta ehdottaa, että lakiehdotuksen 13 §:n 1 momentin 8 kohta ja 40 § tulevat voimaan 1.3.2024.

Lisäksi valiokunta ehdottaa, että voimaantulosäännökseen lisätään lakivaliokunnan lausunnossaan (LaVL 79/2022 vp, s. 11—12) ehdottamalla tavalla uusi 2 momentti, jossa säädetään vanhemmuusnimikkeen lisäämisestä takautuvasti kaikille ennen lain voimaantuloa väestötietojärjestelmään rekisteröidyille vanhemmille. Hallituksen esityksen perustelujen (s. 100) mukaan uusi vanhemmuusnimike lisätään myös kaikille ennen lain voimaantuloa väestötietojärjestelmään rekisteröidyille vanhemmille, mutta nimikkeen takautuvasta lisäämisestä ei ole säännöstä hallituksen esityksessä.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSEHDOTUS

Sosiaali- ja terveysvaliokunnan päätösehdotus:

Eduskunta hyväksyy muuttamattomana hallituksen esitykseen HE 189/2022 vp sisältyvät 2.—6. ja 8.—13. lakiehdotuksen.

Eduskunta hyväksyy muutettuna hallituksen esitykseen HE 189/2022 vp sisältyvät 1. ja 7. lakiehdotuksen. (Valiokunnan muutosehdotukset)

Eduskunta hylkää kansalaisaloitteen KAA 6/2021 vp.

Eduskunta hyväksyy kaksi lausumaa. (Valiokunnan lausumaehdotukset)

Valiokunnan muutosehdotukset

1.

Laki

sukupuolen vahvistamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Sukupuolen vahvistamisen edellytykset

Henkilö vahvistetaan kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän

- 1) esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen;
- 2) on täysi-ikäinen; ja
- 3) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

2 §

Hakemus ja sen käsittely

Sukupuolen vahvistamista koskeva hakemus on tehtävä kirjallisesti Digi- ja väestötietovirastolle.

Hakemuksen tultua vireille Digi- ja väestötietoviraston on viipymättä annettava hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Hakijan on nämä tiedot saatuaan kirjallisesti vahvistettava hakemuksensa, kuitenkin aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille. Digi- ja väestötietovirasto voi vahvistaa hakijan sukupuolen, kun hakija on vahvistanut hakemuksensa. Jos hakija ei ole vahvistanut hakemusta viimeistään kuuden kuukauden kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille, hakemus raukeaa.

Kun Digi- ja väestötietovirasto on vahvistanut henkilön sukupuolen, sen on välittömästi tehtävä merkintä vahvistetusta sukupuolesta väestötietojärjestelmään.

Kun avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön sukupuoli vahvistetaan, Digi- ja väestötietoviraston on lähetettävä vahvistamisesta ilmoitus henkilön aviopuolisolle tai rekisteröidyn parisuhteen toiselle osapuolelle.

Uuden hakemuksen sukupuolen vahvistamiseksi voi tehdä aikaisintaan, kun on kulunut yksi vuosi edellisestä sukupuolen vahvistamisesta. Erityisen painavasta syystä uuden hakemuksen su-

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

kupuolen vahvistamiseksi voi kuitenkin tehdä ennen yhden vuoden määräajan päättymistä. (Uusi 5 mom.)

Ahvenanmaalla tässä laissa Digi- ja väestötietovirastolle säädettyjä tehtäviä hoitaa Ahvenanmaan valtionvirasto.

3 §

Sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutukset

Tämän lain mukaisesti vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä.

Säännöksiä, jotka koskevat raskaana olevaa, imettävää tai synnyttäneitä naista, sovelletaan raskaana olevaan, imettävään tai synnyttäneeseen henkilöön sukupuolen vahvistamisesta riippumatta.

Sen estämättä, mitä 1 momentissa säädetään, sovellettaessa hedelmöityshoidoista annettua lakia (1237/2006) ja oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta annettua lakia (378/2005) henkilön sukupuolena pidetään henkilön syntymässä määriteltyä sukupuolta.

Terveystietolain (1326/2010) 14 §:ssä ja mainitun lain nojalla annetuissa säännöksissä tarkoitetut seulonnat, jotka järjestetään henkilön sukupuolen perusteella, voidaan järjestää sukupuolen vahvistamisesta riippumatta sen perusteella, mikä on lääketieteellisesti perusteltua. Valtioneuvoston asetuksella säädetään tarkemmin tällaisten seulontojen järjestämisestä.

4 §

Sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutukset vanhemmuuteen

Vanhemmuslain (775/2022) 3 §:ssä tarkoitettu aviomiehen isyys todetaan lapsen syntymän hetkellä väestötietojärjestelmään merkityn sukupuolen perusteella.

Vanhemmuslain 2 §:ää sovelletaan äitiyden toteamiseen ja mainitun lain 4 §:n 2 momenttia isyyden vahvistamiseen sukupuolen vahvistamisesta riippumatta.

Vanhemmuslain 4 §:n 3 momentissa ja 5 §:n 1 momentissa tarkoitettu hedelmöityshoitosuostumukseen perustuva vanhemmuus vahvistetaan isyytenä tai äitiytenä sen sukupuolen mukaan, joka oli merkitty väestötietojärjestelmään suostumusta annettaessa. Mainitun lain 4 §:n 3 momentissa tarkoitettu isyyden vahvistamiseen annettuun suostumuksen perustuva vanhemmuus vahvistetaan kuitenkin aina isyytenä.

5 §

Vanhemmusnimikkeen muuttaminen

Digi- ja väestötietovirasto voi hakemuksesta muuttaa henkilön vanhemmuusnimikkeen vastaamaan hänen vahvistettua sukupuoltaan. Henkilö voi tehdä hakemuksen vanhemmuusnimikkeen muuttamisesta samalla, kun hän hakee sukupuolensa vahvistamista, tai sukupuolen vahvistamisen jälkeen.

Kun vanhemmuusnimike muutetaan, Digi- ja väestötietoviraston on lähetettävä siitä ilmoitus hakijan alaikäisten lasten huoltajille.

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

6 §

Ulkomaisen päätöksen tunnustaminen

Jos henkilö on vieraassa valtiossa tehdyllä ja siinä valtiossa voimassa olevalla päätöksellä vahvistettu kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on Suomen väestötietojärjestelmään merkitty, päätös tunnustetaan Suomessa ilman eri vahvistusta, jos henkilö oli päätöstä tehtäessä sen valtion kansalainen tai hänellä oli asuinpaikka siinä valtiossa, jossa päätös tehtiin.

Päätöksenä, jota 1 momentissa tarkoitetaan, pidetään tuomioistuimen ja muun viranomaisen päätöstä tai muuta toimenpidettä tai rekisteröintiä, jos henkilön sukupuoli katsotaan tällaisen toimenpiteen seurauksena vahvistetuksi siinä valtiossa, jossa päätös, toimenpide tai rekisteröinti tehtiin.

7 §

Muutoksenhaku

Tässä laissa tarkoitettuun päätökseen saa vaatia oikaisua. Oikaisuvaatimuksesta säädetään hallintolaissa (434/2003).

Muutoksenhausta hallintotuomioistuimeen säädetään oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa (808/2019).

8 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Tällä lailla kumotaan transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettu laki (563/2002).

Tämän lain 5 §:ää sovelletaan vasta 1 päivästä maaliskuuta 2024.

2.

Laki

steriloimislain 1 ja 4 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

kumotaan steriloimislain (283/1970) 1 §:n 7 kohta ja 4 §:n 1 momentin 4 kohta, sellaisina kuin ne ovat laissa 564/2002, sekä

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

muutetaan 1 §:n 6 kohta sekä 4 §:n 1 momentin 3 kohta ja 3 momentti, sellaisena kuin ne ovat laissa 564/2002, seuraavasti:

1 §

Steriloimiseen voidaan tämän lain säännöksiä noudattaen asianomaisen henkilön pyynnöstä ryhtyä:

6) kun hänen sairautensa tai muu siihen verrattava syy vakavasti rajoittaa hänen kykyään hoidtaa lapsia.

4 §

Steriloimiseen voidaan ryhtyä:

3) 1 §:n 5 ja 6 kohdassa ja 2 §:ssä tarkoitettussa tapauksessa Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston luvalla.

Jos yhden lääkärin, tai 1 §:n 3 ja 4 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa, kahden lääkärin päätös on kielteinen, voidaan lupaa steriloimiseen pyytää Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastolta.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____ kuuta 20 ____.

3.

Laki

äitiysavustuslain 1 ja 2 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan äitiysavustuslain (477/1993) 1 §:n 1 momentti ja 2 §, sellaisina kuin ne ovat 1 §:n 1 momentti laissa 643/2004 ja 2 § osaksi laissa 546/2022, seuraavasti:

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

1 §

Lain tarkoitus ja soveltamisala

Raskaana olevalle suoritetaan tämän lain mukaisesti valtion varoista äitiysavustus, jonka tarkoituksena on raskaana olevan ja lapsen terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen.

2 §

Oikeus avustukseen

Oikeus äitiysavustukseen on raskaana olevalla, jonka raskaus on kestänyt vähintään 154 päivää. Avustuksen saamisen edellytyksenä on lisäksi, että raskaana oleva on ennen raskauden tilansa neljännen kuukauden päättymistä käynyt terveystarkastuksessa terveyskeskuksessa tai lääkärin vastaanotolla. Kansaneläkelaitos voi kuitenkin erityisestä syystä kuultuaan tarvittaessa hyvinvointialuetta myöntää avustuksen terveystarkastuksen laiminlyömisestä huolimatta.

Jos avustukseen oikeutettu kuolee ennen kuin avustus on suoritettu, avustus suoritetaan lapsen hoitoon käytettäväksi.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____ kuuta 20 ____.

4.

Laki

kansaneläkelain 40 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan kansaneläkelain (568/2007) 40 §:n 3 momentti seuraavasti:

40 §

Oikeus lapseneläkkeeseen

Täysorvolla lapsella on oikeus lapseneläkkeeseen samanaikaisesti kahden edunjättäjän jälkeen, joista toinen voi olla muukin kuin lapsen oma vanhempi. Lapsi on täysorpo, kun hänen mo-

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

lemmat omat vanhempansa ovat kuolleet. Täysorpona pidetään myös lasta, jonka ainoa oma vanhempi on kuollut.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____ kuuta 20 ____.

5.

Laki

lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain (488/1999) 2 §:n 2 ja 3 kohta, 9 §, 11 §:n 1 momentti ja 12 §:n 1 ja 3 momentti, sellaisina kuin niistä ovat 2 §:n 2 ja 3 kohta, 9 § ja 12 §:n 1 momentti laissa 984/2021 ja 11 §:n 1 momentti laissa 1486/2019, seuraavasti:

2 §

Määritelmät

Tässä laissa tarkoitetaan:

- 2) *alkiolla* hedelmöityksen tuloksena syntynyttä elävää solujoukkoa, joka ei ole kiinnittynyt ihmisen elimistöön;
- 3) *sikiöllä* ihmisen elimistöön kiinnittynyttä elävää alkiota;

9 §

Raskaana oleva tai imettävä tutkittavana

Raskaana oleva tai imettävä saa olla tutkittavana raskauteen tai alkion, sikiön, vastasyntyneen tai imeväisikäisen lapsen terveyteen liittyvässä tutkimuksessa vain, jos samoja tieteellisiä tuloksia ei voida saavuttaa muita tutkimalla ja on olemassa tieteellisesti perustellut syyt olettaa, että:

- 1) tutkimukseen osallistumisesta koituu kyseiselle raskaana olevan tai imettävän taikka alkion, sikiön tai lapsen terveydelle välitöntä hyötyä, joka on siitä koituvia riskejä ja rasituksia suurempi; tai

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

2) tutkimukseen osallistumisesta koituu hyötyä raskaana olevien tai imettävien taikka alkioiden, sikiöiden, vastasyntyneiden tai imeväisikäisten lasten terveydelle ja tutkimuksesta aiheutuu raskaana olevalle tai imettävälle, alkioille, sikiölle tai lapselle vain erittäin pieni riski ja rasitus.

Jos tutkimus ei liity raskauteen tai alkion, sikiön tai vastasyntyneen tai imeväisikäisen lapsen terveyteen, raskaana oleva tai imettävä voi olla tutkittavana, jos tutkimuksesta koituu raskaana olevalle tai imettävälle, alkioille, sikiölle tai lapselle vain erittäin pieni riski ja rasitus.

11 §

Alkiotutkimuksen edellytykset

Ihmisen elimistön ulkopuolella olevaan alkioon kohdistuvaa lääketieteellistä tutkimusta saa tehdä vain niissä laitoksissa, jotka ovat saaneet siihen luvan Lääkealan turvallisuus- ja kehittämiskeskukselta. Luvan myöntämisen edellytyksistä säädetään valtioneuvoston asetuksella.

12 §

Suostumus alkiotutkimukseen

Ihmisen elimistön ulkopuolella olevaan alkioon kohdistuvaan lääketieteelliseen tutkimukseen ei saa ryhtyä ilman sukusolujen luovuttajan kirjallista suostumusta. Luovuttajalle on annettava 5 a §:n 2 ja 3 momentissa tarkoitetut tiedot 5 a ja 6 §:ssä säädetyllä tavalla. Suostumuksen peruuttamiseen sovelletaan, mitä 5 a §:n 6 momentissa säädetään.

Ihmisen elimistössä olevan alkion tutkimukseen ei saa ryhtyä ilman hänen kirjallista suostumustaan.

Tämä laki tulee voimaan _____
päivänä _____ kuuta 20 ____.

6.

Laki

raskauden keskeyttämisestä annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään

lisätään raskauden keskeyttämisestä annettuun lakiin (239/1970) uusi 14 a § seuraavasti:

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

14 a §

Mitä tässä laissa säädetään naisesta, sovelletaan raskaana olevaan henkilöön sukupuolen vahvistamisesta riippumatta.

Tämä laki tulee voimaan _____
päivänä _____ kuuta 20 ____.

7.

Laki

väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain (661/2009) 12 §:n 2 momentin 3 kohta ja 3 momentti, 13 §:n 1 momentin 8 kohta ja 40 §:n johdantokappale, sellaisina kuin niistä ovat 12 §:n 2 momentin 3 kohta ja 3 momentti laissa 1175/2019, seuraavasti:

12 §

Henkilötunnuksen korjaaminen ja muuttaminen

Väestötietojärjestelmään tallennettu henkilötunnus voidaan muuttaa, jos

3) henkilö on sukupuolen vahvistamisesta annetun lain (/) mukaisesti vahvistettu toiseen sukupuoleen kuuluvaksi.

Henkilötunnuksen muuttamisesta päättää 2 momentin 1 ja 2 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa Digi- ja väestötietovirasto ja 3 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa sukupuolen vahvistamisesta annetun lain 2 §:ssä tarkoitettu viranomainen. Asianosaisen on haettava henkilötunnuksen muuttamista kirjallisesti.

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

13 §

Henkilöstä järjestelmään talletettavat tiedot

Väestötietojärjestelmään talletetaan rekisteröinnin kohteena olevasta henkilöstä seuraavat tiedot:

8) vanhemmuusnimike sekä lapsen ja vanhemman perheoikeudellista asemaa koskevat tiedot;

40 §

Sukupuolen vahvistamista koskevan tiedon luovuttamisen rajoitukset

Väestötietojärjestelmään talletettu henkilön sukupuolen vahvistamista koskeva tieto, sekä tieto hänellä välittömästi ennen sukupuolen vahvistamista olleesta entisestä henkilötunnuksesta ja mahdollisesta entisestä etunimestä sekä tieto aiemmasta vanhemmuusnimikkeestä voidaan luovuttaa vain:

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 . Sen 13 §:n 1 momentin 8 kohta ja 40 § tulevat kuitenkin voimaan vasta 1 päivänä maaliskuuta 2024.

Edellä 13 §:n 1 momentin 8 kohdassa tarkoitettu vanhemmuusnimike talletetaan säännöksen voimaantullessa lapsen vanhemmalle, jonka vanhemmuuden osoittava 13 §:n 1 momentin 8 kohdan mukainen perheoikeudellista asemaa koskeva tieto on säännöksen voimaantullessa talletettuna väestötietojärjestelmään. Vanhemmuusnimikkeeksi talletetaan lapsen ja vanhemman perheoikeudellista asemaa koskevan tiedon perusteella joko äiti tai isä. (Uusi 2 mom.)

8.

Laki

kotikuntalain 2 ja 6 a §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan kotikuntalain (201/1994) 2 §:n 1 momentti ja 6 a §:n 2 momentti, sellaisena kuin niistä on 6 a §:n 2 momentti laissa 669/2016, seuraavasti:

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

2 §

Kotikunta

Henkilön kotikunta on jäljempänä tässä laissa säädetyin poikkeuksin se kunta, jossa hän asuu. Vastasyntyneen lapsen kotikunta on se kunta, jossa hänet synnyttäneellä vanhemmalla on kotikunta lapsen syntyessä.

6 a §

Väestökirjanpitokunta

Jos Suomen kansalaisella ei ole ollut kotikuntaa Suomessa, hänen väestökirjanpitokuntansa määräytyy synnyttäneen vanhemman, toisen vanhemman tai puolison kotikunnan taikka väestökirjanpitokunnan mukaan mainitussa järjestyksessä. Väestökirjanpitokunta on se kunta, joka hänen saadessaan Suomen kansalaisuuden oli hänen vanhempansa tai puolisonsa kotikunta tai väestökirjanpitokunta. Jos vanhemmilla tai puolisoilla ei ollut tällöin kotikuntaa eikä väestökirjanpitokuntaa Suomessa, väestökirjanpitokunta on Helsinki. Merkintä väestökirjanpitokunnasta tehdään, kun henkilön tiedot merkitään ensimmäisen kerran väestötietojärjestelmään.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

9.

Laki

lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 6 ja 6 a §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 6 §:n 1 momentti ja 6 a §:n 2 momentti, sellaisina kuin ne ovat laissa 190/2019, seuraavasti:

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

6 §

Huoltajat lapsen syntymän perusteella

Lapsen vanhemmat, jotka lapsen syntyessä ovat avioliitossa keskenään, ovat kumpikin lapsensa huoltajia. Jos vanhemmat eivät lapsen syntyessä ole avioliitossa keskenään, on huoltaja tällöin se, joka on synnyttänyt lapsen.

6 a §

Eräiden vanhemmuutta koskevien ratkaisujen vaikutus lapsen huoltoon

Jos lapsen synnyttänyt on yksin lapsensa huoltaja ja hän menee avioliittoon henkilön kanssa, jonka tämän jälkeen vahvistetaan olevan lapsen vanhempi, myös tästä vanhemmasta tulee lapsen huoltaja, kun vanhemmuus on vahvistettu.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____ kuuta 20 ____.

10.

Laki

vanhemmuuslain 68 §:n kumoamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Tällä lailla kumotaan vanhemmuuslain (775/2022) 68 §.

2 §

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____ kuuta 20 ____.

11.

Laki

rikoslain 21 ja 22 luvun muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rikoslain (39/1889) 21 luvun 4 §:n 1 momentti sekä 22 luvun 1 §:n 3 momentti, 2 §:n 1 momentti ja 3 §:n 1 kohta,
sellaisina kuin ne ovat, 21 luvun 4 §:n 1 momentti laissa 578/1995 sekä 22 luvun 1 §:n 3 momentti, 2 §:n 1 momentti ja 3 §:n 1 kohta laissa 373/2009, seuraavasti:

21 luku

Henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista

4 §

Lapsensurma

Joka synnytyksestä johtuvassa uupumuksessa tai ahdistuksessa surmaa lapsensa, on tuomittava *lapsensurmasta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

22 luku

Sikiön, alkion ja perimän loukkaamisesta

1 §

Laiton raskauden keskeyttäminen

Henkilöä, jonka raskauden keskeyttämisestä 1 tai 2 momentissa tarkoitetussa teossa on kyse, ei rangaista tekijänä eikä osallisena laittomaan raskauden keskeyttämiseen tai sen yritykseen. Hänet voidaan kuitenkin tuomita rangaistukseen raskauden keskeyttämisestä annetun lain 13 §:ssä tarkoitetusta rikoksesta.

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

2 §

Törkeä laiton raskauden keskeyttäminen

Jos laittomassa raskauden keskeyttämisessä

1) aiheutetaan vakava vaara raskaana olevan hengelle tai terveydelle taikka

2) rikos tehdään vastoin raskaana olevan tahtoa

ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä laittomasta raskauden keskeyttämisestä* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

— — — — —

3 §

Laiton alkioon puuttuminen

Joka ryhtyy

1) alkiotutkimukseen ilman lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain (488/1999), jäljempänä *tutkimuslaki*, 11 §:n 1 momentissa tarkoitettua toimivaltaisen viranomaisen lupaa tai tutkimuslain 12 §:n 1 tai 3 momentissa tarkoitettua kirjallista suostumusta,

— — — — —

on tuomittava *laittomasta alkioon puuttumisesta* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

Tämä laki tulee voimaan _____
päivänä _____ kuuta 20 ____.

12.

Laki

vankeuslain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan vankeuslain (767/2005) 5 luvun 9 §:n 2 momentti sekä 20 luvun 1 §:n 1 momentin 5 kohta ja 2 §:n 3 kohta, sellaisina kuin ne ovat 5 luvun 9 §:n 2 momentti laissa 222/2022 ja 20 luvun 1 §:n 1 momentin 5 kohta ja 2 §:n 3 kohta laissa 393/2015 ja

lisätään 5 luvun 1 §:ään uusi 4 momentti seuraavasti:

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

5 luku

Sijoittaminen vankilassa

1 §

Vankilan osastot

Vanki, jonka sukupuoli on vahvistettu toiseksi, sijoitetaan hänen vahvistetun sukupuolensa mukaiseen asunto-osastoon. Tästä voidaan kuitenkin poiketa, jos se on välttämätöntä vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi.

9 §

Päätösvalta

Osastolle sijoittamisesta päättää toiminnoista vastaava taikka ohjauksen tai valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies taikka rikosseuraamuskeskuksen työjärjestyksessä määrätty ohjaus- tai valvontatehtävissä toimiva virkamies. Osastolle sijoittamisesta 1 §:n 4 momentin nojalla päättää kuitenkin asiakasarvioinnin yksikön yksikönpäällikkö tai muu Rikosseuraamuslaitoksen työjärjestyksessä määrätty asiakasarvioinnin yksikön virkamies. Vangin erillään asumisesta omasta pyynnöstä päättää toiminnoista tai turvallisuudesta vastaava virkamies taikka ohjauksen tai valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies. Vankiterveydenhuollon yksikön sairaalaan ottamisesta ja sieltä poistamisesta päättää sairaalan toiminnasta vastaava ylilääkäri tai hänen määräämänsä lääkäri.

20 luku

Muutoksenhaku

1 §

Muutoksenhakukelpoiset päätökset

Vanki tai tuomittu saa vaatia oikaisua tai valittaa Rikosseuraamuslaitoksen päätöksestä, joka koskee:

5) 5 luvun 1 §:n 4 momentissa tarkoitettua vangin sijoittamista, 3 §:ssä tarkoitettua erillään asumista omasta pyynnöstä, 6 §:ssä tarkoitettua varmuusosastolle sijoittamista ja 7 §:ssä tarkoitettua varmuusosastolle sijoittamisen jatkamista;

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

2 §

Muutoksenhakukielto

Vanki tai tuomittu ei saa vaatia oikaisua eikä valittaa Rikosseuraamuslaitoksen päätöksestä, joka koskee:

3) 5 luvun 1 §:n 2 ja 3 momentissa ja 2 §:ssä tarkoitettua osastolle sijoittamista ja 4 §:ssä tarkoitettua sopimusosastolle sijoittamista;

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____ kuuta 20 ____.

13.

Laki

tutkintavankeuslain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan tutkintavankeuslain (768/2005) 3 luvun 9 §:n 2 momentti sekä 15 luvun 1 §:n 1 momentin 1 kohta ja 2 §:n 2 kohta, sellaisina kuin ne ovat 3 luvun 9 §:n 2 momentti laissa 223/2022 ja 15 luvun 1 §:n 1 momentin 1 kohta ja 2 §:n 2 kohta laissa 394/2015, ja

lisätään 3 luvun 1 §:ään, sellaisena kuin se on osaksi laissa 394/2015 ja 326/2019, uusi 5 momentti seuraavasti:

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

3 luku

Sijoittaminen vankilassa, perushuolto ja siirtäminen

1 §

Sijoittaminen vankilassa

Tutkintavanki, jonka sukupuoli on vahvistettu toiseksi, sijoitetaan hänen vahvistetun sukupuolensa mukaiseen asunto-osastoon. Tästä voidaan kuitenkin poiketa, jos se on välttämätöntä tutkintavangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi.

9 §

Päätösvalta

Tutkintavangin sopimusosastolle sijoittamisesta ja erillään asumisesta omasta pyynnöstä päättää rikosseuraamuskeskuksen työjärjestyksessä määrätty toiminnoista tai turvallisuudesta vastaava virkamies taikka ohjauksen tai valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies. Tutkintavangin osastolle sijoittamisesta 1 §:n 5 momentin nojalla ja siirtämisestä päättää asiakasarvioinnin yksikön yksikönpäällikkö tai muu Rikosseuraamuslaitoksen työjärjestyksessä määrätty asiakasarvioinnin yksikön virkamies. Tutkintavangin 6 a §:ssä tarkoitetusta lyhytaikaisesta siirtämisestä toiseen vankilaan päättää vastaanottavan vankilan yksikönpäällikkö tai rikosseuraamuskeskuksen työjärjestyksessä määrätty turvallisuudesta vastaava virkamies sijoitusvankilan yksikönpäällikköä kuultuaan.

15 luku

Muutoksenhaku

1 §

Muutoksenhakukelpoiset päätökset

Tutkintavanki saa vaatia oikaisua tai valittaa Rikosseuraamuslaitoksen päätöksestä, joka koskee:

1) 3 luvun 1 §:n 5 momentissa tarkoitettua tutkintavangin sijoittamista, 2 §:n 2 momentissa tarkoitettua erillään asumista omasta pyynnöstä, 3 §:ssä tarkoitettua omien vaatteiden käyttöä tai 4 §:ssä tarkoitettua perusruokavaliosta poikkeamista;

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

2 §

Muutoksenhakukielto

Tutkintavanki ei saa vaatia oikaisua eikä valittaa Rikosseuraamuslaitoksen päätöksestä, joka koskee:

— — — — —
2) 3 luvun 1 §:n 1—4 momentissa tarkoitettua sijoittamista vankilassa, 2 §:n 1 momentissa tarkoitettua asumaan sijoittamista, 2 a §:ssä tarkoitettua sopimusosastolle sijoittamista, 6 ja 6 a §:ssä tarkoitettua siirtämistä toiseen vankilaan tai 8 §:n 2 momentissa tarkoitettua tutkintavangin päästämistä muun viranomaisen kuin tuomioistuimen kuultavaksi;
— — — — —

Tämä laki tulee voimaan päivänä _____ kuuta 20 ____.

Valiokunnan lausumaehdotukset

1. *Eduskunta edellyttää, että valtioneuvosto arvioi ja valmistelee tarvittavat säädösmuutokset transsukupuolisten lasten ja nuorten itsemääräämisoikeuden edistämiseksi sukupuolen vahvistamisessa.*
2. *Eduskunta edellyttää, että valtioneuvosto arvioi sukupuolen vahvistamista koskevan lain vaikutuksia urheiluun ja ryhtyy tarvittaessa toimiin urheilujärjestöjen toiminnan tukemiseksi muutoksessa sekä tarvittaessa lainsäädäntötoimiin.*

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp

Helsingissä 19.1.2023

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Markus Lohi kesk
varapuheenjohtaja Mia Laiho kok
jäsen Pekka Aittakumpu kesk
jäsen Arja Juvonen ps
jäsen Pia Kauma kok
jäsen Noora Koponen vihr
jäsen Terhi Koulumies kok
jäsen Merja Kyllönen vas
jäsen Aki Lindén sd
jäsen Hanna-Leena Mattila kesk
jäsen Ilmari Nurminen sd
jäsen Veronica Rehn-Kivi r
jäsen Minna Reijonen ps
jäsen Heidi Viljanen sd
jäsen Sofia Virta vihr
varajäsen Paula Werning sd

Valiokunnan sihteerinä ovat toimineet

valiokuntaneuvos Sanna Pekkarinen
valiokuntaneuvos Päivi Salo

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp
Vastalause 1 /kesk

Vastalause 1

Perustelut

Hallituksen esityksessä HE 189/2022 vp ehdotetaan säädettäväksi laki sukupuolen vahvistamisesta. Lailla kumottaisiin laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. Lisäksi ehdotetaan muutettavaksi mm. steriloisimislakia, äitiysavustuslakia ja kansaneläkelakia. Vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä poistetaan ja lääketieteelliset hoidot eriytetään juridisen sukupuolen korjauksesta.

Hallituksen esitys perustuu Sanna Marinin hallituksen ohjelmaan. Hallitusohjelman mukaan sukupuolen voi hakemuksesta korjata täysi-ikäinen henkilö, joka esittää perustellun selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa korjattavaan sukupuoleen. Sukupuolen korjaamiseen tulee harkinta-aika.

Hallitusohjelmasta poiketen hallituksen lakiesitykseen ei sisälly edellytystä kokemuksen pysyvyydestä. Sukupuolen voisi muuttaa pelkästään omasta ilmoituksesta hyvin lyhyellä harkinta-ajalla, vaikka usean kerran, ilman erityistä perustetta. Myöskään minkäänlaista perusteltua selvitystä ei edellytetä hallitusohjelman kirjauksesta poiketen. Perusteltu selvitys tarkoittaisi käytännössä lääkärin antamaa lausuntoa.

Katsomme, että ihmisiin, jotka kokevat epävarmuutta oman sukupuoli-identiteettinsä kanssa tai kokevat kuuluvansa toiseen sukupuoleen, tulee suhtautua arvokkuudella ja kunnioituksella. Lainsäädännössä tulee kuitenkin huomioida se luonnontieteellinen tosiasia, että sukupuoli määräytyy lähtökohtaisesti biologisesti geenien perusteella eikä ole pelkästään henkilön mielipidekysymys.

Esitetyssä muodossaan laki mahdollistaa epätarkoituksenmukaisesti väärinkäytöksiä. Siksi katsoimme, että laki olisi tullut laatia noudattaen tiukasti hallitusohjelman kirjauksia.

Ehdotus

Edellä olevan perusteella ehdotamme,

että lakiehdotukset hylätään.

Helsingissä 19.1.2023

Markus Lohi kesk
Hanna-Leena Mattila kesk
Pekka Aittakumpu kesk

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp
Vastalause 2 /ps

Vastalause 2

Perustelut

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista. Henkilö voitaisiin jatkossa vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän ilmoittaa, että hän kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että kyse on hänen oman näkemyksensä mukaan pysyväisluonteisesta kokemuksesta. Sukupuolimerkinnän vaihtaminen perustuisi siten henkilön omaan ilmoitukseen hänen sukupuolen kokemuksestaan, eikä sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä enää olisi lääketieteellistä selvitystä tai diagnoosia.

Perussuomalaisten valiokuntaryhmä katsoo, ettei sukupuolen oikeudellista vahvistamista ole perusteltua erottaa lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista, ja esittää, että hallituksen esitykseen sisältyvät lakiehdotukset hylätään. Perussuomalaisten valiokuntaryhmä pitää välttämättömänä, että sukupuolimerkinnän vaihtaminen edellyttäisi jatkossakin lääketieteellisen selvityksen esittämistä siitä, että henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen, ja että hän ymmärtää sukupuolimerkinnän vaihtamiseen johtavan oikeustoimen merkityksen.

Sukupuolen vahvistamisen edellytykset

Mikään Suomea sitova ihmisoikeussopimus ei vaadi Suomea toteuttamaan hallituksen ehdotusta oikeudellisen sukupuolen subjektiivisesta itsemäärittelystä. Myöskään Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei vaadi itsemäärittelyä oikeudelliseen sukupuoleen, eikä lääketieteellisten tutkimusten tai sukupuolidysforiadiagnoosin vaatimista sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ehtona kansallisessa lainsäädännössä ole muutenkaan kielletty.

Naisten rintama ry:n mukaan hallituksen lakiesitys sukupuolen itsemäärittelystä rapauttaa monin tavoin yhteiskunnan eri toiminnoissa käytössä olevan sukupuolijaon, jonka säilyttäminen esimerkiksi turvallisuuden varmistamiseksi ja tasa-arvoisten mahdollisuuksien edistämiseksi olisi edelleen tarpeellista. Jotta lakiesityksen tosiasialliset vaikutukset eivät muodostuisi sukupuolten tasa-arvoa ja eri ihmisryhmien välistä yhdenvertaisuutta heikentäväksi, olisi lakiesitykseen tehtävä kattava sukupuolivaikutusten arviointi, jonka avulla voidaan osoittaa syrjivät vaikutukset ja korjata lakiesitystä niiden osalta.

Valiokunnan kuulema VTT, sosiologian tutkija Linda Hart on ehdottanut sukupuolen vahvistamista koskevaa lakiehdotusta muutettavaksi lisäämällä sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin lääketieteellinen selvitys. Hart tuo esiin, että Suomen ihmisoikeusvelvoitteet eivät vaadi, että juridisen sukupuolen vahvistaminen muutetaan yksinomaan henkilön subjektiiviseen selvitykseen perustuvaksi. Hartin mukaan on sekä sukupuoliristiriitaa kokevan yksilön että yhteiskunnan etu, että juridisen sukupuolen korjaamisen ehtona on lääketieteellinen selvitys. Perustelu juridisen sukupuolen korjaamiselle tulisi olla terveydenhuollossa teetetty arvio sukupuoliristiriidan pysyvyydestä, ei yksinomaan henkilön kokema sukupuoli-identiteetti ja sen yksilöllinen ilmaisu. Hartin mukaan tilanne, jossa juridisen sukupuolen korjaaminen on avointa kaikille, ei vain sukupuoliris-

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp
Vastalause 2 /ps

tiriitaa kokeville, avaa selkeitä mahdollisuuksia strategiselle käyttäytymiselle ja väärinkäytöksille.

Valiokunnan kuuleman professori Puolimatkan mukaan juridisen sukupuolen muutoksia ei tulisi sallia sukupuoli-identiteetin perusteella, vaan ainoastaan lääketieteellisillä perusteilla intersukupuolisille henkilöille. Sukupuolen oikeudellisen muutoksen edellytyksenä tulisi Puolimatkan mukaan olla psykiatriseen tutkimusjaksoon sisältyvä vähintään kahden vuoden harkinta-aika, jonka aikana oikeudellisen sukupuolen muutosta hakeva on elänyt sukupuoleessa, jonka mukaisesti hän haluaa korjata oikeudellisen sukupuolensa. Puolimatkan mukaan oikeudellisen sukupuolen ei tulisi perustua sukupuoli-identiteettiin vaan biologiseen sukupuoleen. Puolimatka korostaa, että lakiesityksen keskeinen ongelma on sen perustana oleva käsitesekaannus: sukupuolen käsitettä käytetään sekä biologisesta sukupuolesta että tunteeseen ja kokemukseen perustuvasta sukupuoli-identiteetistä. Hänen mukaansa sukupuoli-identiteetin pohjalta määräytyvä juridisen sukupuolen käsite mahdollistaa vilpilliset juridisen sukupuolen muutokset sukupuoli-identiteetin käsitteen epämääräisyyden ja todentamattomuuden takia. Sukupuoli-identiteetin varaan rakentuva yhteiskuntajärjestys rajoittaa sanan- ja uskonnonvapautta, koska se pakottaa kaikki yhteiskunnan jäsenet mukautumaan juridiseen fiktion, että mies voi todella muuttaa sukupuolensa naiseksi ja nainen mieheksi.

Perussuomalaisten valiokuntaryhmä yhtyy edellä esitettyihin näkemyksiin ja katsoo, että sukupuolen vahvistamisen pitäisi perustua lääketieteelliseen selvitykseen, se tulisi rajata sukupuoliristiriitaa kokeville ja perustana tulisi olla vakaa harkinta ja riittävä harkinta-aika. Perussuomalaisten valiokuntaryhmä korostaa, että vaikka lakiehdotuksessa sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä on selvitys siitä, että sukupuolen vahvistamista hakeva henkilö kokee kuuluvansa pysyvästi vahvistettavaan sukupuoleen, esitys ei sisällä minkäänlaista sääntelyä siitä, kuinka monta kertaa henkilö voi hakea sukupuolen vahvistamista. Perussuomalaisten valiokuntaryhmä katsookin, että esitettyä pidemmän harkinta-ajan lisäksi olisi perusteltua, että henkilön sukupuoli voitaisiin vahvistaa vain kaksi kertaa. Tämä mahdollistaisi sukupuolen vahvistamisen takaisin alkuperäiseksi tilanteessa, jossa henkilö sukupuolen vahvistamisen jälkeen haluaa palata alkuperäiseen juridiseen sukupuoleensa, mutta estäisi esitetyn lainsäädännön mahdollistamia väärinkäytöksiä, joiden perusteella sukupuolimerkintää vaihdetaan toistuvasti hyötymistarkoituksessa ja sukupuoli-identiteetistä riippumatta. Jotta sukupuolen vahvistamista ei käytettäisi väärin henkilön historian häivyttämiseen ja uusien henkilötunnusten hankkimiseen, olisi perusteltua, että mikäli henkilö korjaa sukupuoltaan uudelleen vastaamaan hänelle syntymässä määriteltyä sukupuolta, tällöin hänen henkilötunnukseensa tulisi palauttaa hänen alkuperäinen henkilötunnuksensa.

Hakemuksen käsittely

Voimassa olevan etu- ja sukunimilain (19.12.2017/946) 2 §:n mukaan henkilön etunimeksi voidaan hyväksyä vain nimi, joka on vakiintunut samalle sukupuolelle. Väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain (21.8.2009/661) 11 §:n 2 momentin mukaan henkilötunnuksen yksilönumero sisältää tiedon henkilön sukupuolesta.

Perussuomalaisten valiokuntaryhmä huomauttaa, että esityksessä nimen ja henkilötunnuksen vaihtamista tai vanhemmuusnimikkeen muuttamista ei ole sidottu sukupuolen vahvistamiseen,

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp
Vastalause 2 /ps

vaan sukupuolen vahvistamista hakenut henkilö voi oman harkintansa mukaan hakea henkilötunnuksen tai vanhemmuusnimikkeen muuttamista vastaamaan hänen vahvistettua sukupuoltaan.

Lakiehdotusten hyväksyminen esitetyssä muodossaan mahdollistaa voimassa olevan nimilainsäädännön ja henkilötunnusta koskevan lainsäädännön vastaisen tilanteen, jossa henkilö vaihtaa ainoastaan sukupuolimerkintänsä siten, että hänelle jää syntymässä määritellyn sukupuolensa mukainen etunimi sekä henkilötunnus. Tämä mahdollisuus laajentaa entisestään mahdollisuutta strategiselle käyttäytymiselle ja väärinkäytöksille. Perussuomalaisten valiokuntaryhmä katsoo, että nimen muuttaminen vastaamaan vahvistettua sukupuolta sekä henkilötunnuksen ja mahdollisen vanhemmuusnimikkeen muuttaminen tulisi kytkeä kiinteästi sukupuolen vahvistamiseen ja hakemukset tulisi saattaa vireille samanaikaisesti.

Oikeusvaikutukset vanhemmuuteen ja vanhemmuusnimikkeen muuttaminen

Perussuomalaisten valiokuntaryhmä pitää tärkeänä, että lainsäädännössä käytettäisiin jatkossakin mahdollisuuksien mukaan sellaisia sanoja kuin "nainen", "mies", "äiti" ja "isä". Esimerkiksi sanan "nainen" korvaaminen lainsäädännössä hallituksen esityksessä ehdotetulla tavalla käsitteillä "raskaana oleva", "imettävä" ja "ihminen" epäinhimillistää naisia ja hankaloittaa lakitekstin ymmärtämistä. Hallituksen esityksessä on ilmeisen tarkoituksellisesti pyritty välttämään myös käsitteen "biologinen sukupuoli" käyttämistä, vaikka välttely on perusteetonta ja vaikeuttaa niin ikään ymmärrettävien säännösten kirjoittamista.

Tähän liittyen merkitystä on myös 1.1.2023 voimaan tulleella vanhemmuuslailla, jonka perusteella äitiyden toteaminen ei edellytä sitä, että lapsen synnyttänyt henkilö on sukupuoleltaan nainen, eikä isyyden vahvistaminen edellytä, että isä on sukupuoleltaan mies. Sukupuolten välisten biologisten ja tosiasiallisten erojen häivyttäminen tällä tavalla ei nähdäksemme ole tarpeellista tai asianmukaista. Tilanne kuitenkin sotkeutuu jatkossa vielä entisestään, jos sukupuolimerkinnän vaihtaminen mahdollistetaan hallituksen esityksessä ehdotetulla tavalla henkilön omalla ilmoituksella. Väestötietojärjestelmässä käytettävän vanhemmuusnimikkeen "äiti" tai "isä" tulisi senkin mielestämme määräytyä ennen muuta vanhemman biologisten ominaisuuksien mukaan, sillä lapsen näkökulmasta voi olla hämmäntävää, jos hänen isänsä on yhtäkkiä äiti tai toisinpäin ilman, että henkilön ulkoisessa olemuksessa tapahtuu mitään vastaavia muutoksia.

Alaikäisten asema

Perussuomalaisten valiokuntaryhmä pitää hyvänä hallituksen esityksessä omaksuttua lähtökohtaa, jonka mukaan sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen olisi jatkossakin mahdollista ainoastaan täysi-ikäisille henkilöille. Esityksen perustelujen mukaan nuorten hyvinvoinnille, irrotettuna sosiaalisesta transitiosta ja ympäristön tuesta taikka sukupuoliristiriidan lääketieteellisistä hoidoista ei ole tutkittua tietoa. Esityksen mukaan henkilön sukupuolinen identiteetti saattaa kehittyä varsin pitkään, ja siinä saattaa tapahtua muutoksia. Esityksessä todetaan tutkimuksen myös osoittavan, että on mahdollista, että transitiio takaisin aiempaan sukupuolirooliin saattaa muodostua raskaaksi lapselle. Esityksen mukaan ikärajalla vältettäisiin sukupuolen vahvistamisen haitalliset vaikutukset siltä osin kuin sukupuolen vahvistamisen ja siihen liittyvän menettelyn katsotaan olevan identiteettikehityksen kannalta haitallista.

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp
Vastalause 2 /ps

Aikuisten ja lasten transsukupuolisuuden välillä on perustava ero sikäli, että vain pieni vähemmistö lapsista, jotka samaistuvat vastakkaiseen sukupuoleen, jatkaa tätä samaistumistaan aikuisuuteen. Tutkimusten mukaan neljä viidesosaa lapsuudessa vahvaakin sukupuolidysforiaa kokevista lapsista ei vartu transsukupuolisiksi aikuisiksi. Käytännössä ei ole myöskään onnistuttu tunnistamaan luotettavia lapsuudenajan ennusmerkkejä aikuisuuden transsukupuoliselle identiteetille, eivätkä näin edes lapsipsykiatrian ammattilaiset pysty ennustamaan, kenestä sukupuoliähdistusta kokeneesta lapsesta varttuu transsukupuolinen aikuinen. Lasten identiteettikehityksen keskenäisyyden vuoksi olisikin hyvin ongelmallista, että heille tarjottaisiin mahdollisuus vaihtaa oikeudellista sukupuoltaan ottaen lisäksi huomioon, että mahdollinen transitio takaisin aiempaan sukupuolirooliin muodostuisi lapselle todennäköisesti erittäin raskaaksi. Sukupuolen vaihtamisessa on kysymys sellaisesta perustavanlaatuisesta päätöksestä, jonka tekemiseen lapsi ei yksinkertaisesti ole tarpeeksi kypsä. Olisikin hyvin erikoista, jos lain mukaan henkilö ei voisi esimerkiksi pitää hallussaan tai hankkia yhtä pullollista keskiolutta, mutta voisi kuitenkin vaihtaa sukupuolensa omalla ilmoituksellaan.

Mietintöön sisältyvän lausumaehdotuksen mukaan valtioneuvoston tulisi arvioida ja valmistella tarvittavat säädösmuutokset transsukupuolisten lasten ja nuorten itsemääräämisoikeuden edistämiseksi sukupuolen vahvistamisessa. Edellä todetun perusteella perusteita tällaisen selvityksen käynnistämiseksi ei kuitenkaan ole ja perussuomalaisten valiokuntaryhmä esittääkin ehdotetun lausuman hylkäämistä.

Sukupuolen vahvistamisen vaikutukset asevelvollisuuteen ja reservissä olemiseen

Suomen lainsäädännössä asevelvollisuus on sidottu sukupuoleen ja koskee vain miehiä. Sukupuolen vahvistamista koskevan lakiehdotuksen 3 §:n 1 momentin mukaan lain mukaisesti vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä. Säädoskohtaisissa perusteluissa esimerkkinä tällaisesta tilanteesta nostetaan esille asevelvollisuuslain soveltaminen.

Perussuomalaisten valiokuntaryhmä huomauttaa, että esitetyn lainsäädännön vaikutusta asevelvollisuuslain (28.12.2007/1438) mukaisen asevelvollisuuden tai naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta annetun lain (13.4.2022/285) mukaisen asepalveluksen suorittamiseen ja reserviläisten asemaan on arvioitu esityksen eduskuntakäsittelyssä varsin suppeasti eikä esitystä ole lähetetty puolustusvaliokuntaan lausunnon antamista varten. Esityksestä ei esimerkiksi ilmene, kumpaa lakia sovelletaan tilanteessa, jossa asepalveluksen suorittamisen jo aloittanut henkilö hakee sukupuolen vahvistamista, ja kuinka esimerkiksi naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta annetun lain 5 §:n 1 momentin mukaista oikeutta ilmoittaa 30 päivän kuluessa asepalveluksen aloittamisesta, ettei henkilö jatka asepalvelusta, sovelletaan tällaisessa tilanteessa.

Perussuomalaisten valiokuntaryhmä pitää valitettavana ja erittäin ongelmallisena myös sukupuoltaan vahvistavan henkilön oikeusturvan kannalta, ettei asevelvollisuutta ja naisten vapaaehtoisesta asepalvelusta koskevaa lainsäädäntöä koskevia muutostarpeita selvitetty esityksen valmistelun yhteydessä tulkintaepäselvyyksien välttämiseksi.

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp
Vastalause 2 /ps

Vankien ja tutkintavankien sijoittaminen

Naisten rintama ry:n asiantuntijalausunnon mukaan lain voimaan tultua kaikilla biologisesti miespuolisilla olisi yhtäläinen mahdollisuus muuttaa juridinen sukupuolimerkintänsä ja vaatia pääsyä naisvankilaan vahvistetun sukupuolen perusteella motiiveista riippumatta. Koska laissa ei ole määritelty päteviä tai epäpäteviä syitä juridisen sukupuolen vaihtamiseksi, sen muuttaminen olisi mahdollista myös muille kuin transsukupuolisille. Olisi erittäin vaikeaa ellei mahdotonta, näyttää toteen, että juridisen sukupuolen muuttamisen perusteena käytetty henkilön sisäinen kokemus ei olisi se, mitä hän kertoo sen olevan. Vanki, joka ei ole transsukupuolinen vaan olisi vaihtanut juridisen sukupuolensa vilpillisin tarkoituksin, voisi vedota siihen, että häntä syrjitään sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun vuoksi. Tällöin esimerkiksi naisiin kohdistuneista seksuaalirikoksista tuomittu mieshenkilö hakee sukupuolensa vahvistamista naiseksi siinä tarkoituksessa, että hänet sijoitettaisiin naisvankilaan. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa transsukupuoliseksi kirjatusta vangeista lähes 60 % onkin nimenomaan seksuaalirikollisia. Saadun selvityksen mukaan kyse on biologisista miehistä, jotka eivät ole käyneet läpi sukupuoli-identiteetin tutkimuksia tai hoitoja. Skotlannissa puolet rikoksista tuomituista transsukupuolisista on vaihtanut sukupuolimerkintänsä vasta tuomion saamisen jälkeen. Siellä on myös havaittu, että vankilasta vapauduttuaan osa tällaisista henkilöistä vaihtaa sukupuolimerkintänsä välittömästi takaisin mieheksi.

Edellä mainitut huomiot viittaavatkin ennen muuta strategiseen motiiviin sukupuolimerkinnän vaihtamisen taustalla. Siten ei ole lainkaan epärealistista olettaa, että myös Suomessa osa miesvangeista tulisi hyväksikäyttämään sukupuolimerkinnän vaihtamisen mahdollisuutta päästäkseen naisvankilaan tai naisvangeille tarkoitettulle asunto-osastolle. Seurauksena olisi naisvankiloiden muuttuminen sekavankiloiksi ja naisvangeille tarkoitettujen asunto-osastojen muuttuminen sekaosastoiksi. Väkivaltaa kokeneet naisvangit kokisivat tilanteen todennäköisesti erittäin traumatisoivaksi. Sukupuoltaan vaihtavat vangit aiheuttavat muiden vankien turvallisuuden ylläpitämiseen liittyviä vakavia haasteita. Isossa-Britanniassa ja muissa maissa, joissa oikeudellinen sukupuoli määräytyy henkilön itse ilmoittaman sukupuoli-identiteetin pohjalta, on jo esiintynyt esimerkiksi tapauksia, joissa naiseksi itsensä ilmoittanut biologinen mies on tehnyt seksuaalista väkivaltaa naisvangeille sen jälkeen, kun hänet on siirretty naisvankilaan.

Vangin vahvistetun sukupuolen mukaisesta sijoittelusta poikkeamisen kynnys on asetettu hallituksen esityksessä suhteettoman korkeaksi, kun vahvistetun sukupuolen mukaisesta osastosijoittelusta voitaisiin poiketa ainoastaan, jos se olisi välttämätöntä vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. Rikosoikeuden professori Matti Tolvasen mukaan esimerkiksi erillään asumisen ja varmuusosastolle sijoittamisen edellytyksenä on laissa välttämättömyyden sijasta "perusteltu syy". Rikosoikeuden professori Kimmo Nuotio puolestaan on esittänyt arvioitavaksi, olisiko käsite "tarpeellinen" tässä yhteydessä välttämättömyyttä parempi vaihtoehto. Isossa-Britanniassa on käynnistetty lakimuutoksen laatiminen, jotta miehen sukupuolielimet omaavia vankeja ei enää sijoitettaisi lainkaan naisvankiloihin.

Perussuomalaisten valiokuntaryhmä katsoo, että Ison-Britannian kokemusten perusteella Suomessa olisi perusteltua toimia samalla tavoin ja olla sijoittamatta naisvankiloihin ja naisten vankilaosastoille miehen sukupuolielimet omaavia vankeja heidän juridisesta sukupuolestaan riippumatta.

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp
Vastalause 2 /ps

Sukupuolierityiset tilat

Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen puhtaasti subjektiivisin perustein ja erityisesti naisten oikeudet ovat joka tapauksessa ristiriidassa keskenään. Naisilla ja tytöillä — ja vastaavasti tietysti myös miehillä ja pojilla — on yhteisten ruumiillisten ja lisääntymisbiologisten ominaisuuksien vuoksi oikeus omiin tiloihin ja palveluihin turvallisuuden ja yksityisyyden takaamiseksi. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tytöillä ja naisilla on oltava oikeus miehistä vapaisiin tiloihin, kuten vessoihin, pukuhuoneisiin ja pesutiloihin. Esimerkiksi Islannissa oikeudellisen sukupuolen itsemäärittely on kuitenkin johtanut muun muassa uimahalleissa käytäntöön, jonka mukaan ulkoiselta olemukseltaan biologisen miehen oletetaan olevan transnainen, jos hän on naisten suihkutiloissa, eikä tätä asiaa voida kyseenalaistaa. Norjassa on jopa asetettu ihmisiä syytteeseen tai poliisitutkinnan kohteeksi sen takia, että he ovat protestoineet biologisten miesten tunkeutumista naisille tarkoitettuihin tiloihin.

Perussuomalaisten valiokuntaryhmä kiinnittää huomiota siihen, että hallituksen esityksessä tehty sukupuolivaikutusten arviointi on jäänyt hyvin suppeaksi. Asianmukaisen sukupuolivaikutusten arvioinnin puuttuessa ei-toivotut vaikutukset tyttöihin ja naisiin ovat jääneet näkymättömiin, vaikka kyseessä on merkittävä turvallisuuskysymys. Perussuomalaisten valiokuntaryhmä katsoo, että tässä yhteydessä tarpeelliseksi muistuttaa Suomen olevan valtiona sitoutunut kansainvälisiin velvoitteisiin, joiden mukaan sen tulee pidättäytyä kaikista toimista, jotka lisäävät tyttöjen ja naisten kokemaa väkivallan uhkaa tai jotka muutoin heikentävät naisten asemaa.

Vaikutukset naisurheiluun

Suomen Olympiakomitean asiantuntijalausunnon mukaan urheilussa kilpailujärjestelmä jakautuu pääsääntöisesti kahteen sukupuolisarjaan, sillä sukupuolella on merkittävä vaikutus suoritustakyyn ja fyysiseen kapasiteettiin monissa urheilulajeissa. Lajeissa, joissa sukupuolella ei ole merkitystä lajissa pärjäämiseksi tai sukupuolen merkitys on pieni, on usein käytössä avoin sarja. Kilpaurheilun uskottavuus edellyttää, että kilpailijoilla on tasapuoliset toimintaedellytykset, eikä yksilöllä ole suhteessa toisiin epäreilua tai suhteetonta etua. Hormonihoidot ja muut lääketieteelliset sukupuolenkorjausprosessit pienentävät tällaisen edun mahdollisuutta, joka liittyy erityisesti testosteronin määrään, lihaksistoon ja ruumiinrakenteeseen. Ilman lääketieteellistä sukupuolenkorjausprosessia erityisesti sukupuolensa miehestä naiseksi korjanneella henkilöllä tällaisen edun mahdollisuus on ilmeinen. Nykyisen lainsäädännön vallitessa sukupuolen juridinen vahvistaminen edellyttää lääketieteellisiä hoitoja (transtaustaisilta naisilta testosteronilähteiden poistoa tai hormonihoitoja), minkä voidaan urheilussa katsoa vaikuttavan siihen, että sukupuolensa korjannut ei saisi merkittävää hyötyä aikaisemmasta sukupuolestaan. Jos jatkossa sukupuolen juridinen vahvistaminen perustuu ilmoitukseen ilman vaatimusta korjausprosessista, urheilun täytyy muilla tavoin varmistua kilpailun reilueudesta erityisesti naisten sarjoissa.

Naisten rintama ry:n asiantuntijalausunnon mukaan tyttöjen ja naisten oikeudet sekä transsukupuolisten oikeudet voivat osittain olla yhteensovittamattomia, kuten urheilussa on todettu. Monet kansainväliset urheiluliitot ovat päättäneet järjestää transurheilijoille omat sarjansa, jolla turvataan niin tyttö- ja naisurheilijoiden oikeudenmukainen kohtelu kuin heidän turvallisuutensaakin. Ratkaisu vapauttaa myös transnaiset pitkästä hoitojaksosta, jolloin heidän testosteroniarvojaan on keinotekoisesti pidetty alhaalla, jotta heidät hyväksyttäisiin naisten sarjoihin. Päätös on kaikin

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp
Vastalause 2 /ps

puolin järkevä, sillä kilpaurheilu on muutoinkin organisoitu biologisten ominaisuuksien mukaan, kuten ikä, paino, vammaisuus ja kaikkia jakoja läpäisevänä sukupuoli. Tämä on yksi malli, jolla pyritään yhteensovittamaan eri ryhmien oikeuksia.

Perussuomalaisten valiokuntaryhmä pitää valitettavana, ettei hallitus ole ryhtynyt esityksessään toimenpiteisiin naisurheilijoiden oikeuksien turvaamiseksi. Katsomme, että naisurheilijoiden oikeudenmukaisen kohtelun turvaamiseksi on välttämätöntä järjestää transurheilijoille omat sarjansa lajeissa, joissa sukupuolensa miehestä naiseksi korjanneet saisivat transtaustansa takia kohtuutonta etua naisena syntyneihin urheilijoihin nähden.

Lopuksi

Perussuomalaisten valiokuntaryhmä katsoo, että olisi sukupuoliristiriitaa kokevan itsensä etu, että sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä olisi aina myös lääketieteellinen selvitys siitä, että henkilön sukupuolikokemus on vakiintunut, ja että hän ymmärtää sukupuolen vahvistamisen merkityksen ja vaikutukset. Esimerkiksi vakavan psykoottisen sairauden pahenemisen tai dissosiativisen identiteettihäiriön yhteydessä henkilön sukupuolikokemus voi olla väliaikaisesti häiriintynyt tai muuntunut tavalla, joka ei vastaa hänen pysyvää kokemusta itsestään. Tällainen henkilö saattaisi siitä huolimatta päätyä hakemaan sukupuolimerkinnän vahvistamista toiseksi, koska hän itse olisi hakemushetkellä asiastaan vakuuttunut, ja hänellä saattaisi hyvinkin olla kyky kirjoittaa sukupuolimerkinnän vaihtamiseksi tarvittava hakemus. Sukupuolimerkinnän vaihtamisessa on kuitenkin kysymys sellaisesta merkittävästä, yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin sekä ympäröivään yhteisöön vaikuttavasta oikeustoimesta, että henkilön sukupuolen kokemuksen pysyvyys ja mielen vakaus on välttämätöntä pyrkiä selvittämään mahdollisimman luotettavasti. Vaatimus lääketieteellisen selvityksen esittämisestä on tässä suhteessa välttämätön.

Perussuomalaisten valiokuntaryhmä muistuttaa, että sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen erottaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista avaa valiokunnan asiantuntijakuulemisissa esiin tulleilla tavoilla selkeitä mahdollisuuksia strategiselle käyttäytymiselle ja väärinkäytöksille. Tätä mahdollisuutta on arvioitu avoimesti myös itse hallituksen esityksessä. Kun sukupuolta voisi jatkossa käytännössä vaihtaa edes takaisin parin kuukauden välein, olisi järjestelmää mahdollista käyttää muun muassa henkilön todellisen identiteetin häivyttämiseen erinäisissä rikollisissa tarkoituksissa. Henkilötietojen vaihtamista on mahdollista hyödyntää esimerkiksi pestosten tekemisessä. Sukupuolen vahvistamista on mahdollista hyödyntää myös esimerkiksi sukupuolikiintiöiden kiertämiseen tai parempien pisteiden hankkimiseen sellaisissa valintakokeissa, joissa naisille on helpotetut vaatimukset fyysisissä testeissä, kuten esimerkiksi Poliisiammattikorkeakoulun valintakoe.

Perussuomalaisten valiokuntaryhmä kantaa huolta myös sukupuolten tasa-arvon ja eri ihmisryhmien yhdenvertaisuuden edistämisen kannalta tärkeiden tilastotietojen luotettavuudesta jatkossa. Sukupuolen mukaan jaetun tilastotiedon kerääminen on elintärkeää sukupuolten tasa-arvon seuraamisen kannalta. Sukupuolen itsemäärittely tekisi tilastoinnista jatkossa kuitenkin epäluotettavaa. Kun sukupuoli muuttuu ilmoitusasiaksi, voi biologisilta ominaisuuksiltaan mies olla oikeudellisesti nainen, jolloin hänet tulee ottaa huomioon naisia koskevassa tiedonkeruussa. Tämä onkin valiokunnan kuulemien asiantuntijoiden mukaan aiheuttanut esimerkiksi Isossa-Britanniassa

Valiokunnan mietintö StVM 42/2022 vp
Vastalause 2 /ps

tilanteen, jossa oikeudellisen sukupuolimerkintänsä naiseksi vahvistaneiden miesten tekemät seksuaalirikokset on tilastoissa merkitty naisten tekemiksi. Myös Norjassa naisten tekemiksi on kirjattu ennätysmäärä seksuaalirikoksia sen jälkeen, kun sukupuolen itsemäärittelyyn perustava lainsäädäntö on tullut voimaan. Tämä vääristää tilastoja huomattavasti, sillä naisten tekemät seksuaalirikokset ovat todellisuudessa suhteellisen harvinaisia.

Yhteenvetona voidaan todeta, että hallituksen esityksen mukaisiin lakiehdotuksiin sisältyy edellä todetun mukaisesti useita niin perustavanlaatuisia ja merkittäviä ongelmia, ettei niitä ole ilman esityksen valmistelua uudelleen mahdollista korjata. Tästä syystä perussuomalaisten valiokuntaryhmä esittää, että esitetyt lakiehdotukset hylätään.

Ehdotus

Edellä olevan perusteella ehdotamme,

että lakiehdotukset hylätään,

että valiokunnan lausumaehdotus 1. hylätään ja

että hyväksytään kaksi lausumaehdotusta. (***Vastalauseen lausumaehdotukset***)

Vastalauseen lausumaehdotukset

1. Eduskunta edellyttää, että hallitus valmistelee ja tuo eduskuntaan esityksen lainsäädännöstä, jolla varmistetaan naisena syntyneiden urheilijoiden oikeuksien toteutuminen lajeissa, joissa urheilijan transtausta antaa hänelle epäreilun kilpailuedun naisena syntyneisiin urheilijoihin nähden.

2. Eduskunta edellyttää, että hallitus toteuttaa sukupuolen vahvistamiseen liittyvästä lainsäädännöstä asianmukaisen sukupuolivaikutusten arvioinnin, jossa huomioidaan erityisesti lainsäädännön vaikutukset naisina syntyneisiin henkilöihin, heidän oikeuksiinsa ja turvallisuuteensa, ja ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin, jotta naisena syntyneiden henkilöiden turvallisuutta tai asemaa muutoin ei heikennetä.

Helsingissä 19.1.2023

Arja Juvonen ps

Minna Reijonen ps